T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İMALAT SANAYİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ: 1990-2017

SARE KOZHAN

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ FATMA CESUR

EDİRNE – 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

11582061S4 nolu Sare KOZHAN tarafından hazırlanan "İmalat Sanayinin Türkiye Ekonomisine Etkileri: 1990-2017"

Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca 12.06.2019 günü saat 10:00 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin * Kabul Edilmesine **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Cesur	Kabul edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi Levent ÖZKAN	Kabul edilmesine	
Dr. Öğr. Üyesi Serdar ARSLAN	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10255082
Yazar Adı / Soyadı	SARE KOZHAN
T.C.Kimlik No	21482309986
Telefon	5068761821
E-Posta	sarekozhan@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	İmalat Sanayinin Türkiye Ekonomisine Etkileri: 1990-2017
Tezin Tercümesi	Effects of Manufacturing Industry on Turkey's Economy: 1990-2017
Konu	Ekonomi = Economics
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	İktisat Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	84
Tez Danışmanları	DR. ÖĞR. ÜYESİ FATMA CESUR
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	

17.06.2019

İmza:.....

Tezin Adı: İmalat Sanayinin Türkiye Ekonomisine Etkileri: 1990-2017

Hazırlayan: Sare KOZHAN

ÖZET

Türkiye ekonomisinin gelişmesinde sanayi sektörünün önemi oldukça büyüktür. Sanayi sektöründeki en yüksek pay imalat sanayine aittir. 1990 yılından 2017 yılına kadar imalat sanayinin göstermiş olduğu gelişmeler ve Türkiye ekonomisine etkileri incelenmiştir. Büyüme içinde önemli bir yere sahip olduğu ve ekonomik krizlerden etkilendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Sektörü, İmalat Sanayi, Türkiye Ekonomisi.

Name of Thesis: Effects of Manufacturing Industry on Turkey's Economy: 1990-2017

Prepared by: Sare KOZHAN

ABSTRACT

The importance of the industrial sector in the development of Turkey's economy is quite large. The highest share in the industrial sector belongs to the manufacturing industry. The developments in the manufacturing industry from 1990 to 2017 were examined and the effects of the manufacturing industry for Turkey's economy were examined. It was observed that it had an important place in growth and was affected by the economic crises.

Key Words: The Industry Sector, Manufacturing Industry, Turkish Economy.

ÖNSÖZ

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana destek olan değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Fatma CESUR'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu süre zarfında desteklerini esirgemeyen ve bana güvenen aileme, arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....**I**

ABSTRACT.....II

ÖNSÖZ.....III

İÇİNDEKİLER.....IV

TABLOLAR LİSTESİ.....VII

GRAFİKLER LİSTESİ.....IX

GİRİŞ.....1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SANAYİ DEVRİMİ.....2

1.1. Sanayi Devriminin Ortaya Çıkışı.....2

1.2. Sanayi Devriminin Osmanlı Devletine Etkileri.....6

1.3.Türkiye Cumhuriyetinde Sanayinin Gelişimi.....8

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1990-2017 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE SANAYİ SEKTÖRÜ: İMALAT SANAYİ.....15

2.1. 1990-1999 Yılları Arası İmalat Sanayi.....15

2.1.1. 1990-1999 Yılları Arası Sektörel Büyüme Hızları 16

2.1.2. GSYH'nin Sektörel Dağılımı 17

2.1.3. İhracatın Sektörel Dağılımı 18

2.1.4. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı 20

2.1.5. İstihdamın Sektörel Dağılımı 20

2.1.6. Sanayi Üretim Endeksi 22

2.2. 2000-2009 Yılları Arası İmalat Sanayi 25

2.2.1. 2000-2009 Yılları Arası Sektörel Büyüme Hızları 26

2.2.2. GSYH'nin Sektörel Dağılımı 28

2.2.3. İhracatın Sektörel Dağılımı 31

2.2.4. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı 33

2.2.5. İstihdamın Sektörel Dağılımı 33

2.2.6. Sanayi Üretim Endeksi 34

2.3. 2010-2017 Yılları Arası İmalat Sanayi 38

2.3.2. GSYH'nın Sektörel Dağılımı 40

2.3.3. İhracatın Sektörel Dağılımı 42

2.3.4. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı 43

2.3.5. İstihdamın Sektörel Dağılımı 44

2.3.6. Sanayi Üretim Endeksi 45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İMALAT SANAYİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ: 1990-2017

2017..... 48

3.1.İmalat Sanayi Üretim Endeksi 48

3.2.İmalat Sanayinde Kapasite Kullanım Oranları 52

3.3. İmalat Sanayinde İstihdam..... 57

3.4.GSYH'nin Büyüme Hızı ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları 58

3.4.1. Sektörlerin GSYH İçindeki Payları..... 62

SONUÇ..... 65

KAYNAKÇA 68

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Sektörel Büyüme Hızları (1990-1999)..... 16

Tablo 2. GSYH'nin Sektörel Dağılımı (1990-1999) (Yüzde Pay) 18

Tablo 3. İhracatın Sektörel Dağılımı (1990-1999)..... 19

Tablo 4. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (1990-1999) 20

Tablo 5. İstihdamın Sektörel Dağılımı (1990-1999) (+15 Yaş Nüfus, Bin) 20

Tablo 6. 1990-1999 Yılları Arası Sanayi Üretim Endeksi (2015=100) (Arındırılmamış Endeks)..... 22

Tablo 7. 1990-1999 Arası Sanayi Üretim Endeksi (Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişim) 23

Tablo 8. Sektörel Büyüme Hızları (2000-2009)..... 26

Tablo 9. GSYH'nin Sektörel Dağılımı (2000-2009) (Yüzde Pay) 29

Tablo 10. GSYH'nin Sektörel Dağılımı (2000-2009) (Milyon TL) 30

Tablo 11. Ana Sektörlere Göre İhracat (2000-2009) (Milyon Dolar)..... 32

Tablo 12. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (2000-2009) (Milyon Dolar)..... 33

Tablo 13.İstihdamın Sektörel Dağılımı (2000-2009) (15+ Nüfus, Bin)..... 33

Tablo 14. 2000-2009 Yılları Arası Sanayi Üretim Endeksi 34

Tablo 15. 2000-2009 Yılları Arası Sanayi Üretim Endeksi (Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Ait Yüzde Değişim)..... 37

Tablo 16. Sektörel Büyüme Hızları (2010-2017)..... 38

Tablo 17. Sektörlerin GSYH İçindeki Payları (2010-2017)..... 40

Tablo 18. 2010-2017 Yılları Arası GSYH'nin Sektörel Dağılımı (Milyon TL)..... 41

Tablo 19. 2010-2017 Yılları Arası Ana Sektörlere Göre İhracat 42

Tablo 20. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (2010-2017) 43

Tablo 21. İstihdamın Sektörel Dağılımı (2010-2017) (15+ Yaş Nüfus, Bin) 44

Tablo 22. 2010-2017 Yılları Arası Sanayi Üretim Endeksi (2015=100) 45

Tablo 23. 2010-2017 Yılları Arası Sanayi Üretim Endeksi (Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişim)..... 46

Tablo 24. Sanayi Üretim Endeksi (1990-2017) (2015=100)..... 49

Tablo 25. 1990-2017 Yılları Arası İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları (Çeyrekler İtibariyle)..... 53

Tablo 26. 1992-2017 Yılları Arası Aylara Göre İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları 54

Tablo 27. Sektörlere Göre İstihdam (1990-2017) (Bin)..... 58

Tablo 28. 1990-2017 Yılları Arası GSYH'nin Büyüme Hızı 59

Tablo 29. 1990-2017 Yılları Arası İmalat Sanayinin GSYH İçindeki Payları..... 61

Tablo 30. 1990-1999 Yılları Arası Sektörlerin GSYH İçindeki Payı 62

Tablo 31.2000-2009 Yılları Arası Sektörlerin GSYH İçindeki Payları 63

Tablo 32. 2010-2017 Yılları Arası Sektörlerin GSYH İçindeki Payları 64

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Sektörel Büyüme Hızları (1990-1999) 17

Grafik 2. Sektörlerin GSYH İçindeki Payları (1990-1999) 18

Grafik 3. İmalat Sanayinin İhracat İçindeki Yeri (1990-19999)..... 19

Grafik 4. Sektörel Büyüme Hızları (2000-2009) 27

Grafik 5. Sektörlerin GSYH İçindeki Payları (2000-2009) 30

Grafik 6. İmalat Sanayinin İhracat İçinde Yeri (2000-2009)..... 32

Grafik 7. Sektörel Büyüme Hızları (2010-2017) 39

Grafik 8. Sektörlerin GSYH İçindeki Payları (2010-2017) 41

Grafik 9. İmalat Sanayinin İhracat İçindeki Yeri (2010-2017)..... 43

Grafik 10. 1990-1999 Yılları Arası Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)..... 50

Grafik 11. 1992-2017 Yılları Arası İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı 56

Grafik 12. 2016-2017 Yıllar İtibariyle İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı..... 57

Grafik 13. İmalat Sanayinin GSYH İçindeki Payı (1990-2017)..... 62

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AR-GE	Araştırma Geliştirme
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
KKO	Kapasite Kullanım Oranı
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
SBB	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Başkanlığı

GİRİŞ

Ekonominin temel sektörlerinden biri olan sanayi sektörünün en büyük kalemini imalat sanayi oluşturmaktadır. Yıllar içinde gerçekleşen gelişmelerle birlikte sektörlerin ekonomi içindeki yerlerinde değişiklikler meydana gelmektedir. Ekonominin öncü sektörlerinden biri olan imalat sanayi yıllar itibariyle incelendiğinde çeşitli değişimler yaşadığı görülmüştür.

Çalışmamızın ilk bölümünde sanayi devriminin ortaya çıkışı ve sonrası dönemde Osmanlı devleti ve Cumhuriyet tarihinin ilk yıllarındaki Türkiye'yi nasıl etkilediği incelenmiştir. İkinci bölümde sanayi sektörünün en önemli gücü olarak görülen imalat sanayinin, 1990 yılından 2017 yılına kadarki süreçte ekonomiye etkilerini görebilmek adına; büyüme hızı, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH), ihracat ve istihdam içerisindeki diğer sektörlerle birlikte dağılımı onar yıllık dönemler itibariyle incelenmiştir. Son bölüme gelindiğinde ise Türkiye ekonomisi içinde daha çok yeri olduğunu görebilmek amacıyla imalat sanayi üretim endeksleri, imalat sanayi kapasite kullanım oranları, imalat sanayinin istihdam içindeki yeri ve GSYH'nin büyüme hızı gibi göstergeler kullanılarak 1990-2017 yılları arasında imalat sanayinin yapısı derinlemesine incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SANAYİ DEVRİMİ

1.1. Sanayi Devriminin Ortaya Çıkışı

Sanayi Devrimi; insan ve hayvan gücüne dayalı üretim tarzından, makine gücünün hakim olduğu üretim tarzına geçiş olarak adlandırılmaktadır. 1750'li yıllardan itibaren İngiltere'de görülmeye başlanan bu devrimde İngiltere'nin diğer ülkelerden önde olma sebebi birçok özelliği bir arada barındırmasından kaynaklanmaktadır.

İngiltere'nin ekonomisi de Avrupa'daki diğer ülkelerin ekonomileri gibi temel el işçilikleri ve yerel ticaret faaliyetleriyle örülü bir tarım sistemine dayanmaktadır. Koşullarının daha yatkın olması sebebiyle İngiltere'de daha önce başlayan Sanayi Devrimi'yle uzun süredir devam eden tarımın baskın olduğu yaşantının yerini endüstriyel ve kentsel bir toplumlaşma almış bulunmaktadır (Wyaat, 2009: 39).

Devrimin neden İngiltere'de başladığına daha ayrıntılı olarak bakılacak olursa;

- Yaşanan tarımsal devrimin İngiltere'de gıda üretiminin ve bunun yanında nüfusun artmasına neden olması,
- Nüfusun artmasıyla birlikte kırsal kesimden gelen insanların yeni şehirlerde ücretli birer çalışan haline gelmesi ve nihayetinde kıyafet gibi çeşitli ürünlere olan talebin de artması,
- Merkez Bankası, borsa, anonim şirket gibi finansal yeniliklerin özellikle Kuzey Avrupa'daki insanları yatırımlara, ticarete ve yeni teknolojileri kullanıp risk almalarına teşvik etmesi,

- Aydınlanma ve bilim devriminin akademisyenleri ve zanaatkarları mekanik ve teknolojik zorluklarda yeni bilimsel düşünceler uygulamaya teşvik etmesi,
- Sanayi devriminden yüzyıllar öncesi kendi dünya görüşlerine bilim ve akıllarını dahil eden Avrupalıların İngiliz kültürüne özellikle yeni finansal ve mekanik fikirlere oldukça duyarlı oldukları fikri,
- İngiltere'deki nehirlerin ve kanalların hammaddelerin ve bitmiş ürünlerin taşınmasını hızlandırması ve maliyeti düşürmesi, (İlk modern ekonomist Adam Smith bunun İngiltere'nin erken başarısının ana nedenlerinden biri olduğunu savunmaktadır (Weightman, 2007: 43) ,
- İngiltere'de bol miktarda kömür ve demir yataklarının bulunması ve bunların tekstil makinelerinde ve lokomotifte kullanılması ve
- Hükümetin patent kanunlarını hazırlaması.

Bu devrimin İngiltere'de ortaya çıkmasını neyin tetiklediğine bakıldığında ilk olarak her şeyin tekstil endüstrisiyle başlamış olduğu görülmektedir. Üretmek için çok fazla vakit ve el becerisi gerektiren giyim ve ev eşyasına artan nüfusla birlikte talep de artmış bulunmaktadır. İnsanların ellerinde ne kadar iplik eğirebileceğini ve dokuyabileceğini yazlık endüstrisi göstermiş ama bu yerli üretim sistemi İngiltere'nin artan nüfusunun artan taleplerine ayak uyduramamıştır. Böylece 18. yüzyılın sonlarına doğru bir dizi yenilik ile tekstil üretimi fabrika sistemine doğru kaymıştır ve bu buluşlar sanayi devriminin başlamasının temelini oluşturmuştur.

Tekstil buluşlarına baktığımızda 1733 yılında aslında bir saat yapımcısı olan John Kay "Uçan Mekik" adı verilen basit bir dokuma makinesini icat etmiştir. Bu makine yıllar süren deneme yanılmalar ve iyileştirmelerden sonra 1760'larda genel kullanıma girmiştir. Tekstil endüstrisindeki bu ilk buluş sayesinde işçi verimliliği ikiye katlanmasına rağmen hala insan gücüyle desteklenip çalıştığından bu icat sanayileşme açısından küçük bir gelişme olmuştur.

1764 yılında James Hargreaves "Spinning Jenny" adı verilen bir döndürme motoru olarak da düşünebileceğimiz bir cihaz icat etmiş ve bu icatla birlikte bu iplik

makinesi sekiz iğ ile bir işçinin üretebileceği miktarı sekiz kat arttırmıştı. Lakin; eski eğirme makinesini kullanan işçiler yeni makinenin onların işlerini ellerinden alacağı korkusuyla bu makineyi parçalayıp yok etmişlerdi (Rosen, 2010: 222-224).

1769 yılında asıl mesleği berberlik olan Richard Arkwright, bir iplik makinesinin nasıl su taşıtına bağlanacağını keşfetmişti. John Kay'ın bir fikri olabileceği düşünülen bu icadın adına Arkwright "su çerçevesi" demiş ve Arkwright'ın bu iplik eğirme fabrikası 1771'de Dervent Nehri boyunca açılmıştı. Bu fabrikada günün yirmi dört saati çoğunlukla kadınlar ve çocuklar olmak üzere on iki saatlik vardiyayla çalışmışlardı. Her bir su çerçevesi bir seferde doksan bir makara döndürmekte ve bu daha önceki eğirme makinelerinde hemen hemen yüz kişinin yapabileceği bir işe denk gelmekteydi (Ashton, 1997: 57-58).

Başka bir mucit olan Samuel Crompton, 1774 yılında eğirme ve dokuma işlemini tek makinede birleştirmiş ama bu icadına patent alamamıştı. Arkwright bunu yeni makinelerine dahil etmiş ve adına da "Spinning mule" adını vermişti. Böylelikle Arkwright dünyanın en verimli fabrikalarına ve erken eğirme endüstrisine hakim olup inanılmaz derecede zengin olmuştu. Arkwright mükemmel bir mucit değildi ve fikirlerinin çoğu başkasına aitti ama erken sanayi devriminin ilk ve en başarılı girişimcilerinden biri olmuştu.

1785 yılına gelindiğinde Edmund Cartwright güç tezgahını icat etmiş ve bu icat, verimliliği ve dokuma hızıyla uçan mekiğin yerini almıştı.

Sanayi devrimini tanımlayan icat ise şüphesiz buhar makinesinden başkası değildi. Buhar makinesi en gelişmiş tekstil buluşlarının arkasındaki enerji olmuş ve makine gücünün üretime geçişini simgelemekteydi. Lokomotif ve gemilerde de kullanılmasıyla taşımayı da devrimleştirmişti. Başlangıçta İngiltere'de kömür madenlerinden su çekmek için icat edilmişti. İngiltere'de binlerce yıldır yakıt, gemi inşaatı ve konut yapımı için ormanlardaki ağaçlar kullanılmaktaydı. 17. Yüzyılın sonlarına doğru azalan ormanlar İngilizleri ısınma için alternatif enerji kaynakları

aramaya itmiş ve sağlam bir kaynak olan kömüre yönelmelerine sebep olmuştu. Ama kömürü yeraltından çıkarmak oldukça zorluydu ve madenciler yeraltındaki su sızıntılarından olumsuz etkilenmekteydi. Bu suları boşaltmak için el pompaları ve yel değirmenlerini kullanıyorlardı. 1708 yılında Thomas Newcomen madenlerde biriken suyu dışarı atmak için buhar gücüyle çalışan basit bir motor icat etti. Kaynamış su, buharı oluşturdu, oluşan buhar pistonu iten çembere geldi, piston pompayı kaldırdı ve Newcomen'in buhar makinesi yavaşça çalıştı. Fakat enerjiyi kullanmada o kadar verimsizdi ki sadece pompalama yapmak için kullanılabilmişti.

1760'larda İskoç enstrüman yapımcısı olan James Watt, Newcomen'in buhar makinesini geliştirmek için Glasgow Üniversitesi'nden profesörlerle bir araya geldi. Yıllarca yapması gerekeni bulmaya çalışan Watt 1765 yılında sonuca ulaştı ve 1769 yılında patentini aldı. Watt yıllarca yeni buhar makinesinin doğru çalışması için mücadele ettikten sonra Birmingham/ İngiltere'de gümüş eşyalar ve mücevher üreten dünyanın en büyük ve en ünlü fabrikası olan "Soho Manufactory" ile bir araya gelip, ülkedeki en nitelikli mühendislerin ve demir işçilerinin yardımıyla oluşturulan yeni buhar makinesi, Newcomen'in ürettiği makinenin dört katı kadar oldu. Sürekli geliştirilmeye devam edilen bu makine en yeni tekstil buluşları içinde ucuz enerji sağlayabilir duruma gelmiş oldu (Weightman, 2007: 58-59).

Önceleri nehir kenarlarında bulunan tekstil fabrikalarının artık buralarda olmasına da gerek kalmamış ama bu makinelerin çok büyük oluşu daha büyük binalara ihtiyaç doğurmuştu. Fabrikalarda çalışan işçilerin aileleriyle birlikte bu büyük fabrikalara gelmeleri; buralarda mağaza, kilise gibi ihtiyaçları doğurduğundan şehir haline gelen küçük toplulukların oluşmasına neden olmuştu.

Buhar makinesi aynı zamanda yenilikçi ulaşım yöntemlerine de yol açmaktaydı. Demiryolları, sanayi devrimi öncesi de İngiltere'de yaygındı fakat buhar makinesi her şeyi değiştirmişti. İlk tam ölçekli buhar gücü ile çalışan lokomotif 1801 yılında İngiltere Camborne ana caddede ilk seferini yaptı. Richard Trevithick'in

buluşu olan, raylar olmadan bir araba gibi sürülen bir lokomotifti. Ama bu icat maddi başarı elde etmeyi başaramamıştı.

George Stephenson 1816 yılında Trevithick'in buluşunu geliştirip buharlı lokomotif ve demir raylarla ilgili patentler almış ve 1825 yılında Stephenson Liverpol'dan Manchester'a otuz kilometrelik bir demiryolu hattı inşa etmesi için görevlendirilip isteneni layıkıyla yapmıştı. Hala üzerinde çalıştırmak için en hızlı ve güvenilir lokomotifin icat edilmemiş olması üzerine demiryolu sahipleri bir yarışma düzenledi. Bu yarışmaya katılan en hızlı lokomotiflerden biri olan "Rocket" demiryolu sahiplerinden birinin ve bir parlamento üyesinin ölümüne sebep olmuştu. İngiltere ve Avrupa'da büyük dikkat çeken bu yarışma sonucu Rusya'da dahil olmak üzere birçok ülkeden lokomotif için teklif gelmiş; 1831 yılında yarışmadan sadece iki yıl sonra Liverpool-Manchester arası demiryolunda 450 bin yolcu ve 43 bin ton pamuk taşınmıştı. Stephenson'un bu başarısı yüzyılı aşkın süre endüstriyel yeniliklerin doruk noktası olmuştur.

Sanayi devriminin nihai zaferi olan demiryolları; insanları, hammaddeleri ve nihai ürünleri İngiltere çevresine hızla taşımış, bu etkileşim insanları yeni sanayi şehirlerine getirmiş ve İngiltere'nin de gerçekleştirdiği ticaretin çokluğu sebebiyle en zengin ülkelerden biri olmasına olanak sağlamıştı.

Tüm bu icatlar ve gelişen olaylar insanlar üzerinde son derece harekete geçirici bir rol oynayıp refah düzeyini artırmış ve Sanayi Devrimi'nin yolunu açmıştı. İlk başta İngiltere'de başlayan bu devrim sonraları tüm dünyaya yayıldı.

1.2. Sanayi Devriminin Osmanlı Devletine Etkileri

Osmanlı devletinin sanayileşmesi; sahip olduğu geniş topraklarını içten ve dıştan gelebilecek herhangi bir tehdite karşı korumak amacıyla öncelikle askeri alanda yani orduda başlamıştır (Sezgin, 2011: 39). Tersane-i Amire öğrenilen bilgilerle sanayi ürününe dönüştürmekte faydalanılan ilk askeri kurum olmuştur.

Sanayileşmenin gelişim göstermeye başladığı alanlarsa öncelikle tekstil ve denizcilik olmuştur. Lonca sistemi bünyesinde bulunan başta pamuklu ve yün dokumacılık olmak üzere; ipekçilik, demircilik, silah imalatçılığı, terzilik, kunduracılık ve kuyumculuk gibi küçük iş yerlerinde sadece mahalli ihtiyaç karşılanmıştır.

Denizcilik alanında donanmanın ihtiyacını karşılamak için zamanın en büyük tersanelerinden biri 1390 yılında Gelibolu'da inşa edilmiş ve 1453 yılında zirveye çıkmıştır. Avrupa'da sanayi devriminin yaşandığı yıllarda 1792 Tersane-i Amire içerisinde yer alan Mühendishane-i Bahri Hümayun isimli okul denizcilik alanında kurulmuştur. II.Bayezid zamanında kurulan Kasımpaşa Tersanesi ise Osmanlı Devleti'nden cumhuriyete kalan en önemli ağır sanayi tesislerinden biri olmuştur.

Kurulduğu günden 18.yüzyıla kadar sadece gerçekleştirilen fetihler, devletin himayesine girmiş ya da sığınmış bilim adamları ve çeviri kitaplar aracılığıyla dünyadaki bilimsel gelişmelerden haberdar olan Osmanlı Devleti'nde; sanayileşme için gerekli olan hammaddenin, kaynakların ve su gücünün bulunmasına rağmen ne sanayi kollarında girişimci bir grup ne de dünyadaki değişim ve gelişimleri doğru değerlendirecek aydın sınıf bulunmamaktadır (Sezgin, 2011: 39).

Avrupa'daki bilim, sanat ve sanayileşme alanındaki gelişmelerden, yeni teknoloji ve icatlardan yararlanmak amacıyla Lale Devri'nde yurtdışına elçi gönderilmesine karar verilmiş; III.Selim'in inisiyatifi ile daha çok askeri anlamda düzenlemeler içeren Nizam-ı Cedid Hareketi (Yeni Düzen) oluşturulmuş lakin gerekli desteği görememiştir.

Küçük çaplı atölyelerde geleneksel yöntemlerle yapılan üretim ile geçimini sağlayan, yaşanan gelişmeleri idrak etmesini sağlayacak bir eğitimi olmayan halk için sanayileşme ilk zamanlarında kendileri dışında gerçekleşen bir olgu olmasına rağmen sonraları geçim kaynaklarını tehdit eden ciddi bir problem olmuştur.

Sanayileşmenin kaçınılmaz olduğunu gören Osmanlı Devleti'nde halkın bu gelişim için gerekli olan eğitime ve bilgiye sahip olan tebasının olmayışı gelişen teknolojilerin yanında bu teknolojileri kullanmayı öğretecek ve kullanacak olanları da ithal etmesini zorunlu kılmıştır. Sanayileşmenin gerektirdiği teknolojiyle birlikte makineleri Osmanlı topraklarına taşıyan yabancılar kendilerine zaman ve para kaybettireceğini düşündüklerinden halkı eğitip üretim sürecine dahil etmek istememişler ve bu durum yüksek işçi ücretlerine sebep olmuştur. Bilgi ve işgücünü kiralayarak açılan arayı kapatmak isteyen Osmanlı Devleti için bu durum da bir süre sonra yeterli gelmeyerek üretim tesislerinin yabancı imtiyaz sahiplerine yaptırılması ya da olanların da tümüyle yabancılara kiralanması gerekmiştir (Sezgin, 2011: 45).

Avrupa'nın kendini yenilikler için ayarladığı yıllarda Osmanlı Devleti içeride ve dışarıda çeşitli siyasi problemlerle uğraşmak zorunda kaldığından sanayileşmeye Avrupa ile eş zamanlı ayak uyduramamıştır. Açılan arayı kapatmak için de tercih edilen yöntem gelişen teknolojilerin yanında bu teknolojileri kullanmayı öğretecek ve kullanacak olanların da ithal edilmesi olunca, uzun yıllar boyunca Avrupa'daki sanayileşmeyle boy ölçüşebilecek kıvamda olamamıştır. Cumhuriyetin ikinci yarısının sonuna kadar sanayi malı ihracı yerine hammadde ihracı durumu yaşanmıştır.

Osmanlı Devleti sanayileşme adına tatmin edici başarılar sergilememiş olsa bile Cumhuriyet dönemindeki şirketleşme ve milli yatırımlar için önemli tecrübe birikimi olmayı başarmıştır (Erdem, 2016: 41).

1.3.Türkiye Cumhuriyetinde Sanayinin Gelişimi

Cumhuriyetin ilanına kadar çeşitli baskılarla etkisini yitirmeye başlayan sanayide, Atatürk'ün vermiş olduğu desteklerle birlikte yeniden hareketlenmeler başlamış ve İzmir İktisat Kongresi 1923 yılında toplanmıştır. Amacı tüccarlar, sanayiciler, çiftçiler ve de işçilere, takip edilecek yeni bir yol haritası oluşturmak

olan Birinci İzmir İktisat Kongresi'nde sanayileşmenin gerekliliği ele alınan konuların başında gelmektedir (Sezgin, 2011: 205). Kongrenin en önemli kısımlarından biri, özel sektöre öncelik verilmesi ve özel sektörün ya da sermayenin yetişemediği yerlerde devletin göreve başlaması ve böyle alanlarda devletin yardım yapmasının benimsenmesi olmuştur (Başol, 1994: 168).

Osmanlı Devletinin en önemli gelir kaynaklarından biri olan, mahsullerin onda biri olarak alınması gereken bir vergi olan Aşar Vergisi (Karamürsel, 1989: 167), 1925 yılına gelindiğinde Birinci İktisat Kongresi'nde alınan bir karar gereği olarak kaldırılmıştır. Bu kongrede gündeme gelen konulardan bir diğeri de ekonomik açıdan güçlü olan ülkelerdeki gibi yatırımcılarına kredi verebilecek güvenilir bir milli bankanın oluşması fikri olmuştur. Mevcut bulunan ulusal bankalar sermaye birikiminin neredeyse hiç olmadığı yerel ölçekte faaliyette bulunan kredi kuruluşları idi ve açılan kredilerin çoğu Ziraat Bankası'na aitti. Güvenilir bir milli banka oluşturulması fikri üzerine Atatürk'ün teşviki ile 1924'te Türkiye İş Bankası kurulmuştur.

1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş ve daha sonra 1932'de Sanayi ve Kredi Bankası olarak adı değişip 1933 yılına gelindiğin de Sümerbank bünyesine girmiştir.

1926'da inşaat girişimleri için kredi sağlayıp desteklemek amaçlı Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur.

Bankacılık sisteminin gelişmediği Osmanlı Devleti'nde Merkez Bankası'nın görevini Osmanlı Bankası görüyor iken 1930 yılına gelindiğinde para piyasasını düzenlemenin yanı sıra banknot ihraç etmek ve devlet için iktisadi danışmanlık yapmak amacıyla Merkez Bankası Kanunu çıkarılmıştır.

Daha önce 1913 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu 1927 yılında genişletilmiş ve sanayi kuruluşlarına çeşitli teşvikler sağlanmıştır.

1929 Ekonomik Buhranı'nın yaşandığı yıllarda Türkiye hammadde ihracı ve sınai mal ithalatı yaptığından krizden büyük ölçüde zarar görme potansiyelindeydi. Çünkü buhran hammadde fiyatlarını sınai mal fiyatlarından daha fazla düşürmekteydi. 1929-1933 yılları arası ihraç edilen tarım ürünlerinde %60 civarında düşüş olurken ithal edilen ürünlerdeki düşüş %10-%27 arasında olmuştur.

Ekonomik Buhran'ın yaşanması, sermaye birikimsiz şahsi teşebbüslerin başarılı olamaması, planlı-devletçi ekonomi sayesinde krizden etkilenilmemesi gibi nedenler Sanayi Planlarının uygulanması için zemin hazırlamıştır. Bunun üzerine 1934-1938 arası tarihleri kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ürün ithal etmek yerine üretimi arttırmak amacıyla uygulamaya konmuştur. Bu plan devlet öncülüğünde uygulanmaya konulan planlı sanayileşmenin ilk örneğini oluşturmuştur (Aysan 2000:147).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile ortaya konan kalkınma fikri ve sanayileşme biçimi imalat sanayinin GSMH içindeki payını arttırmış ve 1933 yılında %13,5 olan oran 1939 yılına gelindiğinde %14,7'ye çıkmıştır (Kazgan, 1981: 7).

1933 yılında Eskişehir Şeker Fabrikası, İzmir Rıhtım Şirketi ve tarıma dayalı sanayiye destek vermek amaçlı Ziraat Okulları; 1934 yılına gelindiğinde Turhal Şeker Fabrikası, Diyarbakır Rakı Fabrikası; 1935 yılında Bakırköy Bez Fabrikası, Paşabahçe Cam Fabrikası ve hammadde sağlayıp madenciliğin gelişmesi maksadıyla Etibank; ve yer altı kaynaklarının çıkarılmasını sağlamak maksadıyla da Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) kurulmuştur.

1937 yılında Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası, Sümerbank Konya Ereğlisi Dokuma Fabrikası açılmış, 1938 yılına gelindiğinde de Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) kurulmuştur (Doğan, 2013: 213-214).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile birlikte kalkınma için sanayileşmenin zorunlu olduğu kabul edilmiş, devletin yeni sanayi kuruluşlarının açılması için öncülük göstermesi ilkesi getirilmiştir. Günün koşulları göze alındığında da başarı ile uygulandığı görülmektedir.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı beklenenden daha kısa bir süre içerisinde gerçekleşince İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı için hazırlıklara 1936 yılında başlanmış, 1938 yılına gelindiğinde de yürürlüğe girmiştir. Birinciye göre daha kapsamlı olan ve diğerinden farkı yatırım malları üretimine öncelik verilmesi olan bu plan, savaşa girmememize rağmen bizi olumsuz etkileyen II. Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamamıştır.

II. Dünya Savaşı bittikten sonra savaşın etkileri 1950'li yıllara kadar durgunluk olarak yansımıştır. 1950 yılına gelindiğinde yapılan seçimlerle Demokrat Parti (DP) iktidara geçmiş ve daha önceleri uygulanmakta olan ekonomi politikalarının içeriğinde önemli değişikliklere gidilmiştir. Devletçilik yerini liberal ekonomiye bırakmış, serbest dış ticaret ise dışa kapalılık yerine tercih edilmiştir (Yücel, 2015: 51).

27 Mayıs 1960'a gelindiğinde kendilerini Milli Birlik Komitesi olarak adlandıran bir grup subay ordu adına yönetime el koymuş; askeri darbe sonrası oluşan ekonomik anlamdaki faaliyetlerin canlanmasını sağlamak amacıyla da I.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) oluşturulmuştur.

1963-1967 yılları arasında gerçekleşen Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, uzun dönemli gelişme yaklaşımının ilk basamağı olarak görülmektedir (Kepenek-

Yentürk, 2000: 147). I.Beş Yıllık Sanayi Planı gibi kısmi olmayıp makro düzeyde olan bu planla birlikte Türkiye 'Planlı Kalkınma Dönemi'ne de girmiş bulunmaktadır.

I.Beş Yıllık Kalkınma Planı yıllarında (1963-1967), tüketim ve ara malı sanayilerinin kurulmasıyla birlikte imalat sanayi alanında büyük yatırımlar gerçekleştirilmiştir (Pamuk, 1984: 52). Sanayinin GSMH içindeki payı %14,6'dan %16,7'ye yükselmiştir ve dış ödeme sorunlarıyla artan ithal kısıtlamalarının olması ithal ikameci üretimin özendirildiğini göstermektedir. Bu plan yılları içerisinde ithal ikameci sanayileşmeye ihracata yönelik sanayileşmeden daha çok ağırlık verildiği görülmektedir.

Sanayi sektörü, I.Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndaki hedeflere göre geride kalmış olsa dahi yine de ekonomi içinde en hızlı gelişmekte olan bir sektör olmayı başarmış; katma değeri %40,3 gibi bir oranla artmış ve yurt içindeki gelirler açısından payı yaklaşık %1,9 artarak %18,6'ya çıkmıştır.

1968–1972 yılları arasında uygulanmış olan II. Beş Yıllık Kalkınma Planında, sanayi sektörü büyümenin itici gücü olarak görülmüş, imalat sanayi ise bu plan içerisinde gelişmesine öncelik verilen sektör olmuştur. Bunun için de ara mal ve yatırım malları üretimi için gerekli alt sektörlerin gelişmesi için çalışmalar yapılmıştır (Karluk, 1995: 83).

Bu plan döneminde ihracatın yapısını değiştirmek amaçlı ihracata dönük sanayiler özendirilirken; ithal ikamesinin kapsamının ara ve yatırım mallarına doğru uzatıldığı görülmüş lakin ekonomiyi dış ticarete açacak etkili ve etkin önlemlerin alınmadığı görülmüştür (Özbey, 1999: 30).

1968-1972 yılları arası uygulanmış olan II. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda çimento, makine, petro kimya ve cam sanayilerine yatırım yapılıp kırsal kesimin de desteklendiği politikalar izlenmiştir. 1970'te Çaycuma ve Aksu'da, 1971 yılında da Dalaman'da kâğıt fabrikaları kurulmuştur.

1973-1977 yıllarını kapsayan III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın amaçlarına bakıldığında; gelir seviyesinin arttırılıp, ara mal ve yatırım malı üreten sektörlerde sanayileşmenin hız kazandırılması ve bunun yanında dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılması amaçlanmıştır. Lakin hedeflenen büyüme hızı sanayi sektörü için de GSMH için de istenilen şekilde gerçekleşmemiştir. Bundaki en büyük etken olarak izlenen özendirme politikalarının petrol krizi ile gelen olumsuzluklardan da etkilenerek başarısız olması görülmüştür.

Ekonomik ve siyasi bunalım yılları olması sebebiyle bir yıl gecikmeli olarak uygulamaya konulan IV. Beş Yıllık Sanayi Planı (1978-1984) ile amaçlananlar ise bankacılık sektöründe oluşan birikimlerin sanayiye aktarılması ve sanayinin sektörel büyüme hızı oranının tarım ve hizmetlere göre daha yüksek olması olarak görülmektedir. Ekonomik krizin sanayi kesimini daha çok etkileyeceği düşüncesiyle bu planda sanayinin büyüme hızı önceki yıllara göre daha düşük öngörülmüştür.

Bu plan demokratikleşme süreci ile ekonomik gelişmeyi eş zamanlı yürütmeyi öngörmektedir. Lakin ülkedeki kaos giderek büyüyüp 12 Eylül 1980 tarihine gelindiğinde 1960 yılında da olduğu gibi ordu yönetime el koymuştur. 1983 yılında yeni sivil hükümet kuruluncaya kadarki sürede planlanan yatırım ve teşvikler gerçekleştirilememiştir. Daha önceleri temelleri atılan Balıkesir, Mersin (Taşucu) ve Kastamonu Kâğıt Fabrikaları bu dönemde açılmıştır (Doğan, 2013: 219).

Planlı kalkınma dönemleri içerisinde yer alan 1963-1983 yılları arasında sanayi sektörünün payı sürekli azalmıştır ve bu sektör içerisindeki en büyük pay imalat sanayine aittir. Sanayi sektörünün büyüme hızının azalmasına rağmen istihdam içerisindeki payı ise artmıştır.

V. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na (1984-1989) bakıldığında hem ithalata hem de ihracata yönelik politikalar hazırlanmış, yabancı sermayeyi teşvik kanunu tekrar düzenlenmiş ve hızlı bir ekonomik kalkınma hedeflenmiş olduğu

görülmektedir. Sanayi için gerekli enerjinin sağlanması amacıyla petrol ve doğalgaz aramalarının hızlandırılması konusu bu dönemde kararlaştırılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti İzmir İktisat Kongresi itibariyle en önemli amacının sanayileşmeye yönelmek olduğunu görmüş, hazırlanan Beş Yıllık Kalkınma Planları'yla ekonomiye farklı bir boyut kazandırılmak istenmiş ve bu kalkınma planlarında ekonomik faaliyetler kamu kesimi için doğrudan, özel sektör için ise dolaylı olarak planlanmıştır. Bütün beş yıllık kalkınma planlarının önceliği ise sanayileşme olmuştur.

1980 öncesi halkın ve ülkenin ihtiyaçlarına yönelik sanayi kuruluşlarının kurulmasına öncelik verilirken 1980 sonrası yansız bir sanayi politikası izlenmiş; devletin fiyat kontrolleri, döviz kuru ve faizde denetimini azaltmış olması kamu yatırımlarının da azalmasına yol açmış ve sanayinin yerine hizmet sektörünün ön plana çıkmaya başlamasına sebep olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. 1990-2017 YILLARI ARASI TÜRKİYE'DE SANAYİ SEKTÖRÜ: İMALAT SANAYİ

2.1. 1990-1999 Yılları Arası İmalat Sanayi

Bu yıllarda Türkiye ekonomisine kısaca bakılacak olursa;

1990'lı yıllar Türkiye'de artan kamu açıklarının olduğu, ithalat arttığı halde ihracatın azaldığı, iç faiz oranlarında yükselmelerin yaşandığı, TL'nin reel anlamda aşırı değerlenmesinin yanı sıra sıcak para girişinde de artışın yaşandığı görülmektedir. Bu dönem yükselen dış ticaret açığı ile enflasyonla mücadele için de planların yapıldığı dönem olmuştur.

1994 yılında bozulan iç ve dış dengelerden kaynaklı para ve sermaye piyasalarında ciddi anlamda kriz yaşanmış; 5 Nisan 1994'te ekonominin istikrarı için 5 Nisan Kararları adında bir plan yürürlüğe konmuştur. Bu plan dahilinde krizin etkilerini bertaraf etmek, kamu açıklarını daraltıp dış talebe yönelen bir büyüme gerçekleştirmek amaçlanmıştır.

1995 yılına gelindiğinde ülkeler arası ticaretin gelişip yaygınlaşması ve serbest bir şekilde mal ve hizmetlerin dolaşımının sağlanması amacı güden uluslar arası bir kuruluş olan Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olunmuştur.

1996 yılında yürürlüğe giren kararla Türkiye Gümrük Birliği'ne üye olmuş ve AB sanayi mallarına uygulanan gümrük vergileri kaldırılmıştır. AB sanayi mallarının gümrüksüz şekilde ülkeye girişi dış ticaret açığının artması gibi sonuçlar doğurmuştur.

1999 yılına gelindiğinde Marmara'da yaşanan depremlerin etkileri Türkiye ekonomisi için çok fazla olmuştur.

2.1.1. 1990-1999 Yılları Arası Sektörel Büyüme Hızları

Büyüme hızları sektörler itibariyle incelendiğinde sanayi sektörünün büyüme hızının 1994 ve 1999 yılları haricinde hep pozitif yönde olduğu görülmektedir. 1995 ve 1997 yıllarında en yüksek büyüme hızlarına sahip olan sanayi sektöründe 1994 yılında ise negatif yönde gerçekleşen büyüme hızı mevcuttur. 1999 yılına gelindiğinde ise tarım, sanayi ve hizmetler sektörleri ile gayri safi yurtiçi hasılada da (GSYH) negatif yönde büyüme gözlemlenmiştir.

Tablo 1. Sektörel Büyüme Hızları (1990-1999)

	Tarım	**Sanayi**	**Hizmetler**	**GSYH**
1990	7,0	9,3	9,9	9,3
1991	-0.6	2,9	0,5	0,9
1992	4,3	6,2	6,3	6,0
1993	-0,8	8,3	10,4	8,0
1994	-0,6	-5,7	-6,6	-5,5
1995	1,3	12,5	6,3	7,2
1996	4,6	6,8	7,7	7,0
1997	-2,2	10,2	8,6	7,5
1998	9,6	1,8	3,6	3,1
1999	-4,6	-5,4	-2,4	-3,4

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Grafik 1.Sektörel Büyüme Hızları (1990-1999)

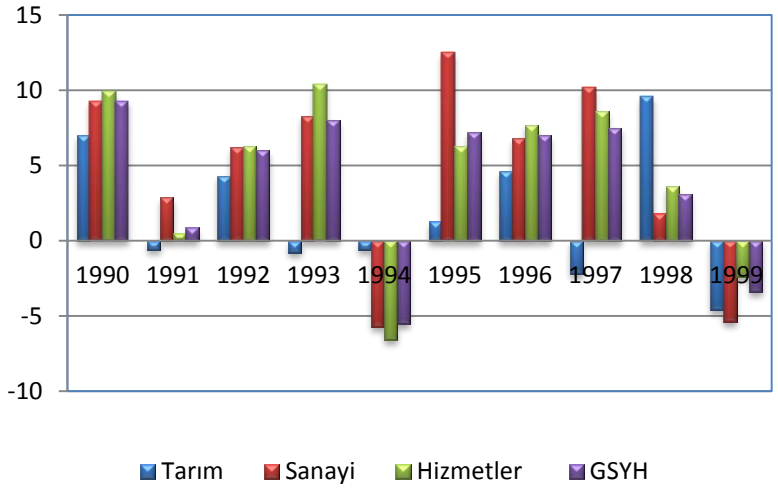

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Grafikten de görüleceği üzere 1994 ve 1999 yıllarındaki büyüme hızları negatif olarak gerçekleşmiştir. Bu durum üzerinde ekonomik bunalımların ve 1999'da gerçekleşen depremlerin etkisi büyüktür.

2.1.2. GSYH'nin Sektörel Dağılımı

1990-1999 yılları arası GSYH'nin sektörel dağılımı incelendiğinde imalat sanayinin payının bu yıllar boyunca tarım, madencilik ve enerji sektörlerinden hep daha fazla olduğu görülmektedir. Bu sektörler içinde imalat sanayinden sonra sırayla tarım, enerji ve ardından madencilik sektörü gelmektedir. 1990 yılında imalat sanayinin GSYH içerisindeki payı %22 iken ilerleyen yılarda dalgalanmalar yaşanmış, en yüksek payını 1995 yılında %22,6 ile almıştır. 1999 yılına gelindiğinde ise imalat sanayinin GSYH içindeki payı %19,2'ye düşmüş, 1990 yılına göre bu pay %12 civarında düşüşe geçmiştir.

Tablo 2. GSYH'nin Sektörel Dağılımı (1990-1999) (Yüzde Pay)

Sektörler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Tarım	17,5	15,2	15,0	15,4	15,5	15,7	16,9	14,5	17,5	15,3
Madencilik	1,6	1,5	1,4	1,1	1,4	1,3	1,2	1,2	1,1	1,1
İmalat	22,0	22,2	21,6	20,8	22,1	22,6	21,1	21,6	19,4	19,2
Enerji	2,0	2,2	2,6	2,6	2,9	2,5	2,8	2,6	2,4	2,9

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Grafik 2. Sektörlerin GSYH İçindeki Payları (1990-1999)

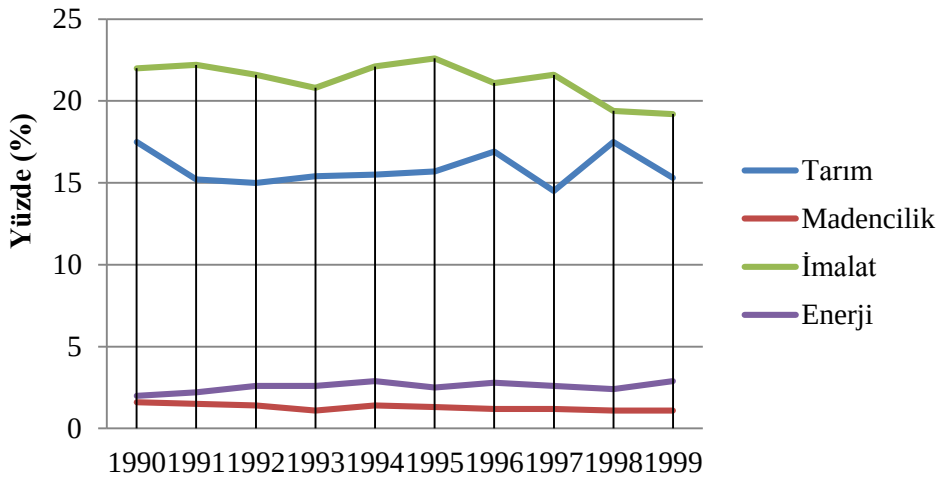

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Grafikten de görüldüğü üzere imalat sanayinin GSYH içindeki payı 1990'dan 1999'a kadar sürekli diğer sektörlerden fazla olmuştur. İmalat sanayinde en düşük pay 1999 yılında gerçekleşmiştir.

2.1.3. İhracatın Sektörel Dağılımı

1990 yılında yaklaşık 13 milyar dolar olan ihracat, ilerleyen yıllarda sürekli artış eğiliminde olmuş; 1999 yılına gelindiğinde yaklaşık 26,5 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirildiği görülmüştür. 1990'dan 1999 yılına kadar artan ihracatın sektörel paylarına bakıldığında madencilik sektörünün toplam içindeki payının en düşük olduğu, tarımın payının sürekli azaldığı ve imalat sanayinin payının ise sürekli arttığı görülmektedir. 1990 yılında imalat sanayinin toplam ihracat içindeki payı %79,9

iken 1993'te %83,4, 1995'te %88,2, 1997'da %88,8 ve son olarak 1999 yılında %90,1 oranla neredeyse ihracatın tamamına yakınını karşıladığı görülmektedir.

Tablo 3. İhracatın Sektörel Dağılımı (1990-1999)

	Tarım	Toplam içindeki payı	Madencilik	Toplam içindeki payı	İmalat Sanayi	Toplam içindeki payı	TOPLAM (milyon dolar)
1990	2249	17,4	326	2,5	10349	79,9	12959
1991	2585	19,0	285	2,1	10686	78,6	13593
1992	2134	14,5	267	1,8	12286	83,5	14715
1993	2292	14,9	233	1,5	12794	83,4	15345
1994	2301	12,7	263	1,5	15518	85,7	18106
1995	2133	9,9	391	1,8	19089	88,2	21637
1996	2153	9,3	369	1,6	20526	88,4	23224
1997	2354	9,0	404	1,5	23313	88,8	26261
1998	2357	8,7	364	1,3	24065	89,2	26974
1999	2058	7,7	385	1,4	23958	90,1	26587

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Grafik 3. İmalat Sanayinin İhracat İçindeki Yeri (1990-19999)

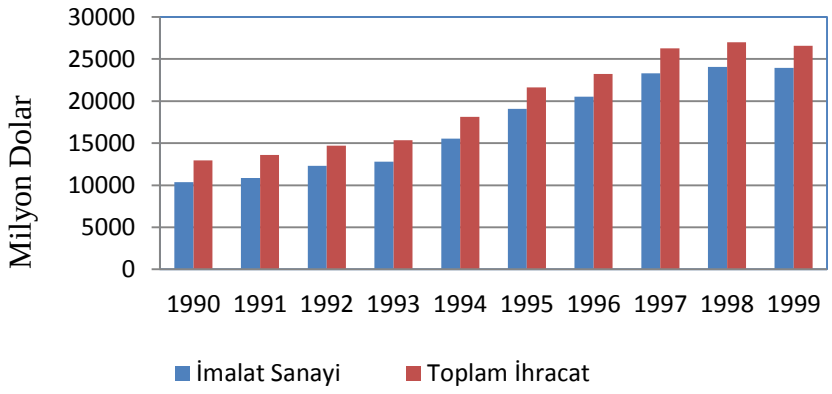

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB)

1990 yılından itibaren artan ihracatla birlikte imalat sanayinin ihracat içindeki yeri de doğrusal bir şekilde artış göstermiştir. İhracatın neredeyse tamamına yakını imalat sanayiden gerçekleşmiştir.

2.1.4. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

1990 yılından 1999'a kadar geçen yıllar içerisinde ara mal ithalatının yatırım, tüketim ve diğer mallara göre sürekli daha fazla olduğu görülmektedir. Toplam ithalat içerisinde ara malları yatırım malları takip etmektedir.

Tablo 4. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (1990-1999)

	Yatırım malı	Aramalı	Tüketim Malı	Diğer Mallar	TOPLAM (milyon dolar)
1990	4041	16154	2076	32	22302
1991	4296	15053	1575	123	21047
1992	4826	16185	1772	89	22871
1993	7358	19403	2526	142	29428
1994	5220	16565	1381	103	23270
1995	8119	25078	2416	95	35709
1996	10254	29114	4021	238	43627
1997	11108	32120	5052	279	48559
1998	10661	29907	5005	349	45921
1999	8727	26854	4820	270	40621

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

2.1.5. İstihdamın Sektörel Dağılımı

1990-1999 arası yıllar itibariyle sektörlerin istihdam içindeki payları incelendiğinde sanayi sektöründe çalışan 15 yaş üstü nüfusun 1993 yılı itibariyle sürekli arttığı görülmektedir. 1990 yılında 2625000 kişinin istihdamıyla sanayi sektöründeki en yüksek payın sahibi olan imalat sanayinde 1999 yılı itibariyle 3555000 kişi istihdam edilmiştir. Yani geçen on yıl içerisinde 930 bin kişi imalat sanayinde istihdama katılmıştır.

1990 yılında toplam istihdamın 17988000 seviyesinde olduğu görülürken; toplam istihdam içinde en fazla paya sahip olan sektör 8444000 istihdamla tarım sektörü olmuş ve imalat sanayindeki istihdam ise 2625000 seviyesinde gerçekleşmiştir.

İlerleyen yıllarda sadece 1993 yılında istihdamın düşüşe geçtiği görülmüş ama 1993 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık %6'lık bir azalma yaşanan toplam istihdamın 1990 yılına göre yine artışta olduğu ve imalat sanayindeki istihdamın da 1990 yılındaki istihdama göre %3 civarında bir artışta olduğu görülmektedir.

Tablo 5. İstihdamın Sektörel Dağılımı (1990-1999) (+15 Yaş Nüfus, Bin)

	1990	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**
TARIM	8444	9212	8718	7862	8813	9080	9259	8837	9039	8856
SANAYİ	2845	2952	3135	2868	3295	3295	3487	3715	3723	3783
- Madencilik	194	189	159	135	180	154	164	159	148	134
-İmalat Sanayi	2625	2736	2949	2706	3013	3027	3237	3445	3463	3555
-Elektrik, Gaz ve Su	26	27	27	27	102	114	86	111	112	94
HİZMETLER	6874	7143	7587	7697	7901	8212	8451	8653	8992	9409
İnsaat	893	975	1049	1238	1208	1238	1298	1320	1325	1364
Ulaştırma	804	821	875	933	894	878	907	907	968	952
Ticaret	2035	2190	2377	2412	2538	2717	2737	2896	2995	3204
Mali Kurumlar	416	432	474	429	479	482	508	527	518	580
Diğer Hizmetler	2726	2725	2812	2685	2782	2897	3001	3003	3186	3309
TOPLAM	**17988**	**19307**	**19440**	**18427**	**20009**	**20587**	**21197**	**21205**	**21780**	**22048**

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

1990 yılında toplam istihdam içinde %14 civarında payı olan imalat sanayinin 1999 yılına gelindiğinde yaklaşık %16'lık paya sahip olmuştur. Yani 1990-1999 yılları arasında toplam istihdamdaki payı %2 gibi bir oranda artış göstermiştir.

2.1.6. Sanayi Üretim Endeksi

Sanayi üretim endeksi, sanayi sektörünün durumunu, üretim faaliyetlerindeki artış ya da azalışın yıllar itibariyle karşılaştırmalı olarak izlenmesini sağlayan bir gösterge olup, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından aylık olarak yayımlanmaktadır (Koç, Kaya, Şenel, 2016).

Aylık sanayi üretimiyle ilgili veriler seçilen işyerlerine sorulan anketler sonucu toplanmaktadır. Toplanan veriler ışığında sanayi üretim endeksi hesaplanıp sanayi ve alt sektörlerdeki büyüme ve küçülmeleri hesaplamak için bir önceki ay ve bir önceki yıllın aynı ayındaki endeks verileri karşılaştırılmaktadır (Eğilmez, 2014).

Tablo 6. 1990-1999 Yılları Arası Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)

Toplam Sanayi	Aylar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
	1	29,2	27,1	32,7	33,8	36,7	33,8	37,9	37,7	38,7	35,5
	2	28,6	29,6	31,2	32,6	31,4	30,8	31,3	34,3	39,9	37,6
	3	32,7	33,7	33,5	32,4	33,0	32,4	36,6	42,1	44,9	40,0
	4	27,8	28,5	30,3	34,8	31,2	35,4	35,0	38,0	38,7	40,7
	5	30,5	34,5	33,9	35,0	29,3	33,4	38,5	43,5	45,3	43,6
	6	30,9	28,2	30,6	33,0	30,2	37,5	38,2	42,6	43,6	44,1
	7	27,0	32,2	33,8	36,7	30,7	36,8	38,7	43,1	43,9	43,3
	8	30,1	32,3	32,3	33,3	33,1	37,6	38,1	43,0	43,3	38,9
	9	34,0	34,7	36,8	39,0	36,2	38,3	39,1	46,6	46,7	43,4
	10	36,7	37,0	38,6	40,1	37,6	38,4	44,4	47,1	45,6	42,4
	11	36,0	36,2	36,9	38,8	37,7	41,8	44,2	44,9	43,5	43,4
	12	33,1	34,6	35,9	41,1	36,4	42,1	42,0	45,6	40,9	43,1
	Ortalama	31,4	32,4	33,9	35,9	33,6	36,5	38,7	42,4	42,9	41,3
İmalat Sanayi	1	29,8	27,0	32,8	33,9	37,0	33,1	37,2	36,6	36,9	33,3
	2	29,7	30,5	31,5	32,9	31,2	30,1	30,3	33,4	38,8	36,1
	3	34,5	34,9	33,8	32,8	32,7	31,8	35,8	41,2	43,8	38,5
	4	29,1	29,3	30,8	35,7	30,9	35,5	34,6	37,2	37,6	39,7
	5	31,8	36,3	34,8	36,2	28,8	33,5	38,8	43,2	44,5	42,5
	6	32,1	28,9	31,0	33,7	29,5	37,4	38,1	42,0	42,3	43,0
	7	26,9	32,7	33,8	37,1	29,7	36,2	37,9	41,7	42,0	41,5
	8	30,2	32,4	31,8	32,7	32,2	36,9	36,8	41,4	41,1	36,7
	9	35,3	35,7	37,4	39,6	35,9	38,1	38,2	45,7	45,5	41,9
	10	38,2	38,6	39,6	41,1	37,7	38,6	44,6	46,4	44,3	40,8
	11	37,5	37,6	37,4	39,3	37,6	41,8	44,1	44,2	42,2	41,9
	12	33,8	35,2	35,8	41,8	36,0	41,7	41,5	44,6	39,0	41,3
	Ortalama	32,4	33,3	34,2	36,4	33,3	36,2	38,2	41,5	41,5	39,8

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 6'da 1990-1999 yılları arasında aylar itibariyle toplam sanayi üretim endeksi ve imalat sanayi üretim endeksleri verilmiştir. Bu verilere göre 1990 yılında toplam sanayi üretim endeksine göre en yüksek değer 36,7 ile Ekim ayında, en düşük değer 27,0 ile Temmuz ayında görülmüştür. İmalat sanayi üretim endeksine bakıldığında da 1990 yılındaki en yüksek endeksin 38,2 ile Ekim ayında ve en düşük değerin 26,9 ile Temmuz ayında gerçekleştiği görülmüştür. 1990-1999 yılları arası en yüksek toplam sanayi üretim endeksinin 1997 yılı Ekim ayında 47,1 olduğu, imalat sanayi üretim endeksinin en yüksek olduğu tarihin de yine 1997 Ekim'i olduğu görülmektedir. Tüm bu yıllar içerisinde toplam sanayi üretim endeksi ile imalat sanayi üretim endeksinin sürekli bir uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Bu da bize ülkenin sanayi üretiminin yüksek bir oranda imalat sanayinden oluştuğunu göstermektedir.

Tablo 7. 1990-1999 Arası Sanayi Üretim Endeksi (Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişim)

Toplam sanayi	Aylar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
	1	10,8	-7,2	20,7	3,4	8,5	-8,0	12,3	-0,5	2,5	-8,3
	2	8,5	3,6	5,5	4,4	-3,6	-2,0	1,9	9,3	16,5	-5,8
	3	13,6	2,9	-0,5	-3,2	1,9	-1,8	12,9	15,1	6,7	-10,9
	4	8,8	2,4	6,2	15,0	-10,4	13,6	-1,2	8,6	1,9	5,3
	5	15,0	13,3	-1,6	3,2	-16,3	13,9	15,3	12,9	4,1	-3,7
	6	7,6	-8,9	8,4	8,0	-8,5	24,1	2,0	11,4	2,3	1,2
	7	1,7	19,1	5,0	8,7	-16,3	19,8	5,2	11,4	1,8	-1,4
	8	4,3	7,2	0,1	3,0	-0,4	13,5	1,2	12,9	0,7	-10,2
	9	10,3	1,8	6,3	5,9	-7,2	5,9	2,0	19,3	0,1	-7,1
	10	16,4	1,0	4,3	4,0	-6,3	2,2	15,6	6,0	-3,0	-7,1
	11	14,0	0,7	1,9	5,1	-2,7	10,9	5,7	1,7	-3,3	-0,2
	12	7,9	4,5	3,8	14,4	-11,5	15,7	-0,2	8,5	-10,3	5,3
İmalat sanayi	1	9,9	-9,2	21,5	3,1	9,1	-10,5	12,4	-1,6	0,9	-10,0
	2	8,3	2,7	3,4	4,5	-5,1	-3,6	0,7	10,1	16,3	-6,9
	3	14,0	1,2	-3,0	-3,0	-0,3	-2,6	12,4	15,3	6,2	-12,1
	4	11,3	0,5	5,1	16,0	-13,6	15,0	-2,5	7,5	1,1	5,5
	5	16,3	14,3	-4,0	4,0	-20,4	16,0	15,8	11,6	3,0	-4,6
	6	7,1	-9,8	7,2	8,6	-12,6	27,1	1,6	10,3	0,9	1,5
	7	-0,3	21,4	3,4	9,7	-19,9	21,8	4,8	10,0	0,7	-1,3
	8	2,9	7,3	-1,8	2,9	-1,6	14,5	-0,4	12,6	-0,7	-10,9
	9	9,9	1,3	4,7	5,8	-9,3	6,3	0,2	19,7	-0,5	-7,8
	10	17,2	1,1	2,4	3,8	-8,2	2,4	15,5	4,0	-4,4	-7,9
	11	14,3	0,3	-0,7	5,2	-4,4	11,3	5,5	0,0	-4,5	-0,7
	12	7,4	4,0	1,8	16,8	-14,0	15,8	-0,4	7,4	-12,6	6,0

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 7'de sanayi üretim endeksinin bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde değişimleri yer almaktadır. Bu değişimlere göre sanayi üretimindeki artış ve azalışlar ölçülmektedir.

Bu ölçümlere göre tablo incelendiğinde toplam sanayi üretim endeksinde 1990 yılı Ocak ayında yüzde 10,8 gibi bir artış yaşanırken, 1991 Ocak ayında negatif bir artış görülmüştür.

İmalat sanayi üretim endeksi incelendiğinde 1994 yılı Şubat ayına kadar negatif artışların çok fazla olmadığı; bu tarihten 1995 yılı Nisan ayına kadar artışın sürekli negatif yönde olduğu görülmektedir. 1994 Şubat'ından başlayan üretim gerilemesi, 1995 Nisan ayına kadar devam etmiştir. 1994 yılındaki en yüksek üretim düşüşünün %20,4 ile Mayıs ayı ve %19,9 ile Temmuz ayında olduğu görülmektedir. Bu tarihler bize 1994 krizinin gerçekleştiği tarihleri vermektedir. İmalat sanayinin düşüşe geçtiği ay krizin başlangıcını verirken, imalat sanayi üretiminin artmaya başladığı ay ise krizin bittiği tarihi göstermektedir. Yani Ocak 1994 ile Nisan 1995 tarihleri arası kriz dönemini göstermektedir.

İlerleyen yıllardaki sürekli düşüşlerin başladığı bir diğer tarih ise 1998 yılının Ağustos ayı olmuştur ve 1999 yılı sonuna kadar devam etmiştir. Bu yıllar içerisinde Türkiye'nin Asya ve Rusya krizlerinden önemli derecede olumsuz etkilendiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra 1999 yılında meydana gelen Marmara depremlerinin de ekonomiyi olumsuz etkilediği ve ülkeyi ekonomik krize sürüklediği bilinmektedir. Tüm bu sebepler imalat sanayi üretim endekslerindeki düşüşlerin sebebi olarak gösterilebilir. 1999 yılı sonuna gelindiğinde Enflasyonu Düşürme Programı'nın yürürlüğe girip uygulanmaya başlamasıyla birlikte sanayi üretimi tekrardan canlanmaya başlamıştır ve imalat sanayi üretim endeksinde 1999 yılı Aralık ayında %6'lık bir artışın meydana geldiği görülmüştür.

2.2. 2000-2009 Yılları Arası İmalat Sanayi

2000'li yıllarda imalat sanayi; teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler, yurtiçi ve yurtdışında yaşanan mali krizler, ticaretin serbestleşmesi ve 1999 yılında yaşanan Marmara Depremlerinin olumsuz etkileriyle karşı karşıya gelmiştir.

İlk başlarda bankacılık sektöründe kendini gösteren ve tüm ekonomiyi etkisi altına alan 2000'li yıllardaki krizler neticesinde sanayi sektörü beklenen gelişmeleri, sıçramaları gösterememiştir. Yüksek enflasyon, kur riski gibi sorunlar neticesinde sanayi sektöründeki yatırımlar azalmış, beklentilerdeki olumsuzluklarla birlikte bu sektördeki yatırımlar negatif etkilenmiş ve kapasite artırımı yerine amortisman yatırımları olarak gerçekleşmiştir (Öcal, 2014:8).

Türkiye ekonomisi 1996-1999 döneminde; artan kamu açıkları, yüksek enflasyon seviyesi ve dalgalı büyüme yapısı ile istikrarsız bir görünüm sergilemiştir. Artan kamu açıklarının yurtiçi mali piyasalar üzerindeki baskısının yanı sıra bu dönemde yaşanan dış şokların da etkisi ile reel faizler sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır. Makro dengelerde ortaya çıkan bu sürdürülemez yapı, orta vadeli ve kapsamlı bir programın uygulamaya konulmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu çerçevede 2000-2002 dönemini kapsayan bir makroekonomik program 2000 yılı başında uygulamaya konulmuştur. Program IMF'nin Stand-By anlaşmasıyla da desteklenmiştir. Ancak bu dönemde 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri yaşanmış program uygulanamaz hale gelmiştir. 19 Şubat 2001 Krizi'nden sonra IMF bir istikrar programı önermiştir. Fakat ekonomik önlemler, yatırım, üretim, istihdam, kalkınma ve gelir dağılımının düzeltilmesi konularını kapsamamıştır (Çelebi, 2001: 24).

1980'li yıllara kadarki politikalar ithal ikameye ve planlamaya dayanırken, 2000'lere gelindiğinde finansal serbestleşme ve dışa açılma yönünde dönüşüm geçirerek sanayi politikalarına olan politika yaklaşımları da değişmiştir (Alpaydın-Tunalı, 2011:289).

2001 yılında tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetinin ilk beş yıllık döneminde, özel sektör ile ilişkiler çok olumlu seyretmiş ve dışa açılma politikaları izlenmiştir. İktidar sanayi sektörüne mali kaynak aktaran politikaları uygulamaya koymuş, sanayici kesimi de AKP'nin mali disipline sadık kalması ve genel olarak ihracata yönelik sanayileşme stratejilerini desteklemesi ve Avrupa ile bütünleşme hedefini sürdürmesine önemli katkılar yapmıştır (Pamuk, 2008: 281).

2000-2010 yılları arasında uygulanan en önemli politikalar; sanayileşmenin planlı bir hal alması, sanayi için çevresel etkilerin en aza indirilmesi, düzenli kentleşme için çalışmalar yapılması ve daha iyi üretim koşulları sağlanıp KOBİ'lerin rekabet güçlerinin artırılması olmuştur. Organize sanayi bölgeleri ile daha küçük çaptaki sanayi sitelerinin yapımı da bu dönemde daha da artmıştır.

Gelişmiş bir ülke olabilmek adına sanayileşme alanında sürekli faaliyet içinde bulunan ülkede AB birliği ile Gümrük Birliğinin tamamlanması ve ardından 2005 yılında dünya mal ticaretine getirilmiş olan mal serbestisiyle yeni süreçlere girmiştir.

2.2.1. 2000-2009 Yılları Arası Sektörel Büyüme Hızları

2000-2009 yılları arası sektörel büyüme hızları incelendiğinde 2000 yılında tüm sektörlerin ve GSYH'nin pozitif yönde büyüme hızına sahip olduğu görülmüştür. 2001 yılına gelindiğinde ise negatif yönde gerçekleşen büyüme hızları mevcuttur. Bu durumu 2001 yılında meydana gelen ekonomik krize bağlamak yanlış olmayacaktır. 2002 yılına gelindiğinde negatiflikten kurtulunmuş, tüm sektörler için pozitif yönde büyüme hızları gerçekleşmiştir. 2001 sonrası yıllarda sektörlerin hepsinde aynı yılda böyle bir negatif büyüme hızının gerçekleştiği görülmemektedir. 2009 yılında tarım sektörü sanayi ve hizmetler negatif görüntüdeyken pozitif yöndeki büyüme hızını devam ettirmiştir.

Tablo 8. Sektörel Büyüme Hızları (2000-2009)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYH
2000	6,4	6,8	6,4	6,6
2001	-8,9	-8,4	-4,9	-6,0
2002	8,7	3,8	6,7	6,4
2003	-1,5	8,3	5,7	5,6
2004	4,0	12,0	9,7	9,6
2005	7,9	9,7	8,5	9,0
2006	1,5	9,3	7,2	7,1
2007	-6,2	6,4	5,9	5,0
2008	4,5	0,7	0,7	0,8
2009	4,1	-8,6	-3,9	-4,7

Kaynak: TÜİK

Sanayinin büyüme hızı diğer sektörlerinkilerle karşılaştırıldığında 2002, 2008 ve 2009 yıllarında onlardan geride kaldığı görülmektedir. Pozitif yönde en yüksek büyüme hızına 2004 yılında ulaşılmış, negatif yöndeki ise 2009 yılında görülmüştür.

Grafik 4. Sektörel Büyüme Hızları (2000-2009)

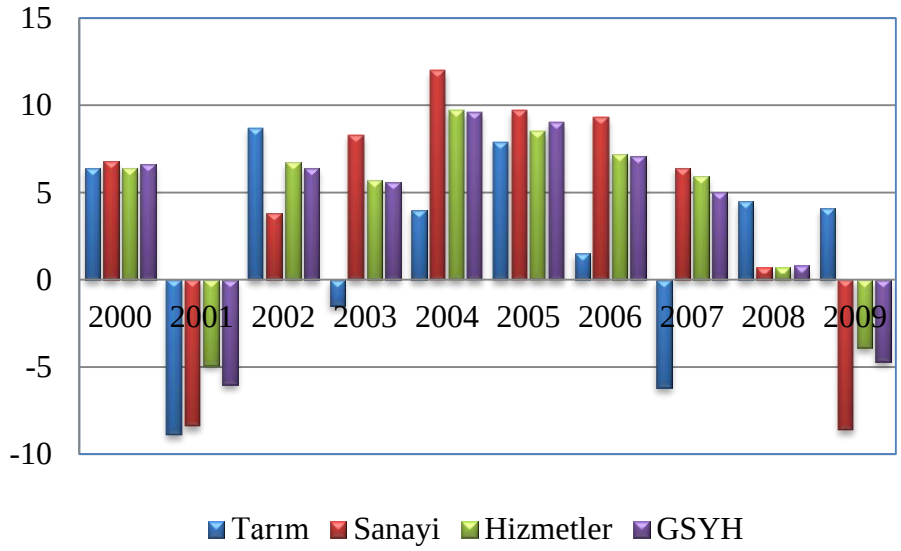

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Grafik 4'te de görüldüğü gibi 2001 yılı her sektör için zorlu geçmiş, büyüme hızları pozitif artış gösterememiştir. 2003 ve 2007 yıllarında sadece tarım sektöründe negatiflik yaşanırken, 2009 yılına gelindiğinde sadece tarım sektörünün negatife düşmemiş olduğu görülmüştür. Sanayi sektöründe en yüksek büyüme hızını 2004 yılında görülürken, 2008 yılında tarım sektörü hariç diğer yıllara nazaran daha küçük büyüme hızları gerçekleşmiştir.

2.2.2. GSYH'nin Sektörel Dağılımı

2000-2009 yılları arası sektörler itibariyle incelendiğinde GSYH içindeki en yüksek payın hizmetler sektörüne ait olduğu ve ardından da sanayi sektörünün geldiği görülmektedir.

Sanayi sektörü ilerleyen yıllar boyunca düşüşe geçmiş olsa dahi imalat sanayi, sanayi sektörü içerisinde ilk sırada yer almaktadır. 2000 yılında GSYH içinde %21,6'lık bir payı olan sanayi sektörünün içinde imalat sanayinin payı da %18,8 ile çok yüksek bir seviyededir. Ardından %1,3 ile elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı gelmekte, madencilik ve taşocakçılığının GSYH içindeki payının %0,9 ve su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetlerinin GSYH içindeki payının ise %0,6 olduğu görülmektedir.

2000 yılında GSYH içindeki payı %18,8 olan imalat sanayinin payının 2009 yılına kadar düşüşte olduğu görülmüş ve en çok düşüşün 2009 yılında olduğu görülmüştür. Sanayinin GSYH içindeki payı %18,4 olurken, imalat sanayinin payı ise %15,2 olmuştur ve 2000-2009 yılları arasında GSYH içindeki en yüksek paya sahip olan hizmetler sektörü sürekli artış yaşamıştır.

Tablo 9. GSYH'nin Sektörel Dağılımı (2000-2009) (Yüzde Pay)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	10,1	8,9	10,3	9,9	9,4	9,3	8,2	7,5	7,5	8,1
Sanayi	21,6	21,0	20,1	20,2	19,8	19,7	19,8	19,7	19,4	18,4
-Madencilik ve Taşocakçılığı	0,9	0,9	0,8	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1
-İmalat Sanayi	18,8	17,8	16,9	17,1	16,9	16,9	17,1	16,8	16,3	15,2
-Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	1,3	1,6	1,6	1,4	1,2	1,1	1,1	1,2	1,3	1,4
-Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faal.	0,6	0,7	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8
Hizmetler	52,6	54,7	53,4	52,9	52,8	52,8	53,2	54,6	55,3	57,0

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

2000-2009 yılları arasında, imalat sanayinin GSYH payındaki değişmeleri incelendiğinde, bu payın 2000 yılından itibaren önemli bir düşme gösterdiği dikkat çekmektedir. Kapsamlı teşvik politikalarının uygulanmasına karşın imalat sanayinin payının 2000 öncesi düzeyinin altında kalması ise oldukça dikkat çekicidir.

Tablo 10. GSYH'nin Sektörel Dağılımı (2000-2009) (Milyon TL)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	17.205,8	21.729,8	36.901,7	46.249,9	54.365,1	62.349,6	64.415,6	66.197,1	74.451,3	81.234,3
Sanayi	36.842,7	51.417,8	72.156,2	94.568,3	114.186,0	132.877,1	156.241,1	173.144,6	193.015,6	184.208,5
Madencilik ve Taşocakçılığı	1.509,8	2.127,2	2.948,1	4.062,9	5.166,3	6.531,0	7.520,1	8.664,5	10.825,0	11.182,9
İmalat Sanayi	32.007,7	43.574,9	60.769,4	80.126,2	97.767,0	113.914,6	134.751,7	148.131,2	162.031,7	151.436,4
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretim ve dağıtımı	2.286,9	3.961,4	5.718,4	6.435,8	6.657,3	7.687,9	8.582,9	10.342,6	13.260,2	13.981,8
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	1.038,3	1.754,3	2.720,3	3.943,5	4.595,4	4.743,7	5.386,4	6.006,4	6.898,6	7.607,5
Hizmetler	89.693,3	134.329,1	191.855,7	247.612,8	304.887,4	355.501,1	419.781,0	481.118,3	550.191,0	569.482,7
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	170.666,7	245.428,8	359.358,9	468.015,1	577.023,5	673.702,9	789.227,6	880.460,9	994.782,9	999.191,8

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Grafik 5. Sektörlerin GSYH İçindeki Payları (2000-2009)

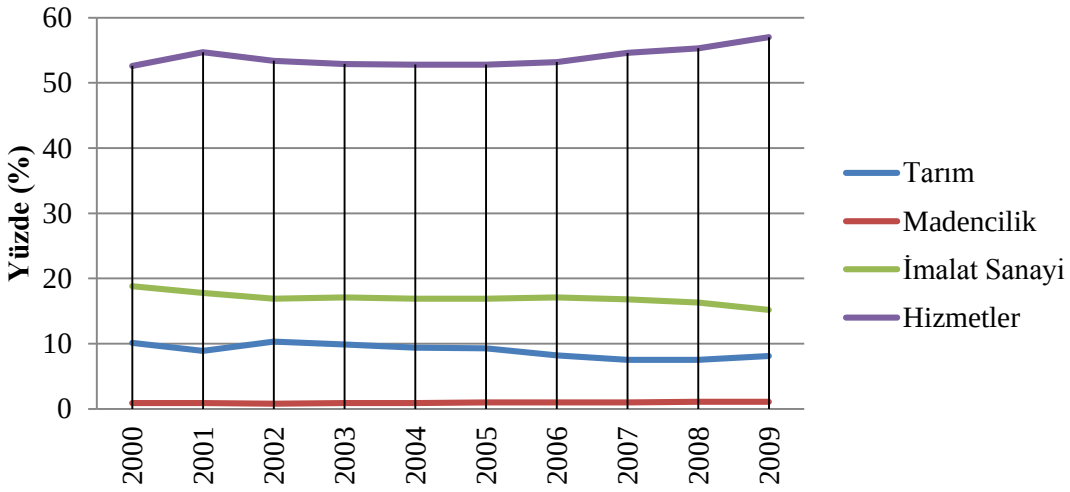

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

2000-2009 yılları arası sektörlerin GSYH içindeki paylarında en yüksek payın sahibinin hizmetler sektörü olduğu görülmektedir. Sanayi sektörü içerisinde yer alan imalat sanayi hizmetler sektörünün ardından gelmekte, ama yine sanayi sektörünün içerisinde yer alan madencilik sektörünün paylarının çok düşük oldukları görülmektedir.

İmalat sanayinin GSYH içindeki payı çok büyük farklılıklar yaşamamış, en düşük payını 2009 yılında yüzde 15,2 ile almıştır.

2.2.3. İhracatın Sektörel Dağılımı

Ülkelerin büyümesi ve gelişmesi için en önemli yapıtaşlarından biri olan ihracat, 2000-2009 yılları arasında sürekli bir artış eğilimindedir. 2000 yılında yaklaşık 27 milyar dolar olan ihracat 2005 yılında yaklaşık 73 milyar dolar 2009 yılına gelindiğinde 132 milyar dolar olmuş ve 2009 yılında 102 milyar dolar gibi bir rakamda gerçekleşmiştir. 2000-2009 yılları arası gerçekleşen ihracatlar içinde imalat sanayi en yüksek paya sahip olan sektör olmuştur.

Toplam ihracat içerisinde imalat sanayinin payı 2000 yılından 2009 yılına kadar tarım ve madencilik sektörlerinden hep daha yüksek olmuş, hatta ihracatın neredeyse tamamına yakını imalat sanayi sektöründen karşılanmaktadır. 2000 yılında toplam 27 milyar 775 milyonluk ihracatın 25 milyar 518 milyonu imalat sanayinden gelmektedir. Bu rakam 2005 yılına gelindiğinde 73 milyar 476 milyonluk toplam ihracat içinde 68 milyar 813 milyon ile %93,7'lik bir paya denk gelmiştir. 2009 yılına gelindiğinde %93,4 gibi bir pay ile imalat sanayi ihracat için en önemli sektör olma özelliğini sürdürmüştür.

Tablo 11. Ana Sektörlere Göre İhracat (2000-2009) (Milyon Dolar)

	Tarım	Toplam İçindeki Yüzde Payı	Madencilik	Toplam İçindeki Yüzde Payı	İmalat Sanayi	Toplam İçindeki Yüzde Payı	TOPLAM
2000	1659	6,0	400	1,4	25518	91,9	27775
2001	1976	6,3	349	1,1	28826	92,0	31334
2002	1754	4,9	387	1,1	33702	93,5	36069
2003	2121	4,5	469	1,0	44378	93,9	47253
2004	2541	4,0	649	1,0	59579	94,3	63167
2005	3329	4,5	810	1,1	68813	93,7	73476
2006	3481	4,1	1146	1,3	80246	93,8	85535
2007	3725	3,5	1661	1,5	101082	94,2	107272
2008	3937	3,0	2155	1,6	125188	94,8	132027
2009	4347	4,3	1683	1,6	95449	93,4	102143

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Grafik 6. İmalat Sanayinin İhracat İçinde Yeri (2000-2009)

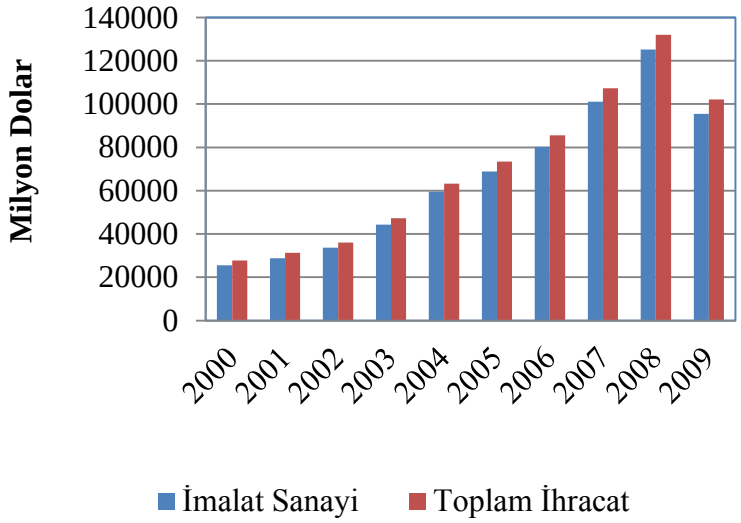

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

İhracat içinde en yüksek paya sahip olan imalat sanayi ihracatın yıllar itibariyle artmasıyla doğru orantılı olarak artış eğiliminde bulunmuştur. İmalat sanayi en yüksek payını 2008 yılında toplam içinde yüzde 94,8 oranla almıştır.

2.2.4. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Mal gruplarına göre bir değerlendirme yapıldığında toplam ithalatta en büyük payın sahibi aramalarıdır. 2000 yılından 2009 yılına kadar her yıl yatırım malı, tüketim malları ve diğer mallardan daha yüksek oranda ithalatın aramalarında gerçekleştiği görülmektedir. 2001 ve 2002 yıllarında yatırım malı ithalatının diğer yıllara göre çok düşük olduğu görülürken aramalı ithalatı ilerleyen seneler boyunca artmasını sürdürmüştür.

Tablo 12. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (2000-2009) (Milyon Dolar)

	YATIRIM MALI	ARAMALI	TÜKETİM MALLARI	DİĞER MALLAR	TOPLAM (milyon dolar)
2000	11365	36010	6928	200	54503
2001	6940	30301	3813	345	41399
2002	8400	37656	4898	600	51554
2003	11326	49735	7813	466	69340
2004	17397	67549	12100	494	97540
2005	20363	81868	13975	567	116774
2006	23348	99605	16116	508	139576
2007	27054	123640	18694	669	170057
2008	28021	151747	21489	707	201964
2009	21463	99510	19290	665	140928

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

2.2.5. İstihdamın Sektörel Dağılımı

2000-2009 arası yıllar itibariyle istihdamın sektörel dağılımı incelendiğinde; 2000 yılında toplam istihdamın 21 580 000 seviyesinde olduğu; toplam istihdam içinde en fazla paya sahip olan sektörün 10 001 000 istihdamla hizmetler sektörünün olduğu; 7 769 000 ile tarımın onu takip ettiği ve sanayi sektöründeki istihdamın ise 3

810 000 seviyesinde olduğu görülmüştür. Sanayi sektöründeki en yüksek istihdam ise imalat sanayinde gerçekleşmiş; madencilikteki 81 bin ve elektrik, gaz ve sudaki 91 binin dışındaki istihdamın tümü imalat sanayinde gerçekleşmiştir.

Tarım sektöründeki istihdamın 2008 yılına kadar bir düşüş içinde olduğu görülmüş; sanayi sektöründe ise 2004 yılından 2008 yılına kadar artış yaşanmış, 2009 yılında yine düşüş gerçekleşmiştir. İmalat sanayindeki istihdama bakıldığında ise 2000 yılında toplam istihdam içindeki payı %16 civarında olmuş, 2005 yılında %19 ve 2009 yılına gelindiğinde toplam istihdam içindeki payının %18 olduğu görülmüştür. Sanayi içindeki en büyük istihdam payı 2000 yılından 2009 yılına kadar hep imalat sanayinin olmuştur.

Tablo 13.İstihdamın Sektörel Dağılımı (2000-2009) (15+ Nüfus, Bin)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
TARIM	7769	8089	7458	7165	5713	5154	4907	4867	5016	5254
SANAYİ	3810	3774	3954	3846	3919	4178	4278	4314	4441	4130
Madencilik	81	98	120	83	97	110	118	128	115	103
İmalat Sanayi	3638	3581	3731	3664	3742	3994	4066	4088	4235	3949
Elektrik, Gaz ve Su	91	95	103	100	80	74	85	98	91	78
HİZMETLER	10001	9661	9942	10135	9999	10735	11247	11558	11736	11893
TOPLAM	21580	21524	21354	21147	19631	20067	20423	20739	21193	21277

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

2.2.6. Sanayi Üretim Endeksi

Belirlenen işyerlerinde aylık sanayi üretim anketiyle derlenip verilere dayandırılarak hesaplanmakta olan sanayi üretim endeksinde değişimlere göre her ay sanayi üretimindeki artış ve gerilemeler ölçülebilmektedir. 2000 yılı Ocak ayında sanayinin endeksi 36,6 iken imalat sanayinin üretim endeksi 34,4 olarak görülmektedir. Toplam sanayide de imalat sanayi içerisinde de en yüksek endeks 2000 yılında Aralık ayında gerçekleşmiştir. Ortalama olarak bakıldığında ise yine

2001 yılında hem toplam sanayi de hem de imalat sanayisinde düşüş olduğu görülmektedir. Bunu yine 2001 krizine bağlamak yanlış olmayacaktır.

Tablo 14. 2000-2009 Yılları Arası Sanayi Üretim Endeksi

Toplam sanayi	Aylar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
	1	36,6	39,7	38,6	45,2	47,5	49,9	50,5	60,2	66,9	52,5
	2	40,0	38,5	36,4	37,8	43,4	51,3	55,8	60,8	66,4	50,5
	3	40,0	37,3	44,2	47,3	53,2	58,7	65,9	70,0	72,5	56,9
	4	42,6	37,9	43,9	44,7	51,8	56,6	62,5	66,2	71,2	57,8
	5	45,6	40,7	45,6	46,9	54,9	59,1	66,5	71,4	73,6	61,0
	6	46,0	40,7	44,0	47,9	55,5	61,0	67,5	70,7	72,4	65,2
	7	45,2	40,5	45,4	50,0	56,1	59,6	65,2	69,2	72,2	65,8
	8	46,2	41,5	44,3	48,6	52,5	59,5	63,4	68,5	66,1	61,8
	9	46,9	42,8	47,3	52,6	55,4	65,0	67,9	70,9	68,0	61,5
	10	47,8	41,4	46,9	51,9	52,3	66,4	63,8	70,3	65,9	70,0
	11	48,0	41,2	45,2	46,0	50,0	60,8	69,6	75,3	65,6	63,6
	12	41,1	37,9	43,6	52,3	54,5	67,4	69,1	68,0	56,1	69,6
	Ortalama	**43,8**	**40,0**	**43,8**	**47,6**	**52,3**	**59,6**	**64,0**	**68,5**	**68,1**	**61,3**
İmalat sanayi	**1**	34,4	37,5	36,2	43,6	46,0	48,3	48,6	58,7	65,0	48,9
	2	38,2	36,9	34,7	36,3	42,2	50,2	55,0	60,1	65,1	48,0
	3	38,0	35,7	42,9	46,0	52,8	58,4	65,8	69,9	72,0	54,5
	4	41,5	36,3	42,7	43,9	51,5	56,5	62,6	65,8	71,0	56,0
	5	44,6	39,5	45,0	46,4	54,6	59,0	66,8	71,5	73,2	59,4
	6	45,2	39,1	43,0	47,1	54,9	61,0	67,4	70,2	71,3	63,5
	7	43,5	38,4	43,7	48,5	54,9	58,4	63,9	67,3	69,9	62,7
	8	44,5	39,5	42,7	46,9	50,7	58,0	61,3	66,0	62,8	58,1
	9	45,5	41,5	46,8	51,8	54,4	65,2	67,7	69,9	66,5	59,4
	10	46,4	40,1	46,1	51,0	51,1	66,7	63,6	70,0	64,6	68,6
	11	46,8	39,6	44,0	44,9	49,0	60,6	69,5	75,5	64,6	62,1
	12	39,2	35,6	42,1	51,0	53,0	67,3	68,4	66,8	53,7	67,8
	Ortalama	**42,3**	**38,3**	**42,5**	**46,4**	**51,3**	**59,1**	**63,4**	**67,6**	**66,6**	**59,1**

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 15. 2000-2009 Yılları Arası Sanayi Üretim Endeksi (Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Ait Yüzde Değişim)

Toplam sanayi	Aylar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
	1	3,1	8,7	-2,8	16,9	5,3	5,0	1,2	19,2	11,2	-21,5
	2	6,5	-3,9	-5,5	4,1	14,7	18,1	8,9	8,9	9,2	-24,0
	3	0,0	-6,7	18,5	7,0	12,4	10,3	12,3	6,2	3,5	-21,5
	4	4,6	-11,0	15,8	1,9	15,8	9,4	10,4	6,0	7,5	-18,8
	5	4,5	-10,7	12,1	3,0	17,0	7,6	12,6	7,4	3,0	-17,1
	6	4,3	-11,4	8,1	8,9	15,8	9,9	10,7	4,7	2,3	-9,9
	7	4,5	-10,4	12,0	10,2	12,2	6,2	9,4	6,1	4,4	-8,9
	8	19,0	-10,2	6,7	9,7	8,1	13,3	6,5	8,0	-3,4	-6,5
	9	8,0	-8,7	10,6	11,2	5,3	17,2	4,6	4,3	-4,0	-9,6
	10	12,8	-13,4	13,4	10,6	0,8	27,0	-3,9	10,2	-6,3	6,2
	11	10,5	-14,1	9,7	1,9	8,7	21,6	14,3	8,3	-12,9	-3,0
	12	-4,7	-7,7	15,1	20,0	4,1	23,7	2,5	-1,6	-17,4	23,9
İmalat sanayi	**1**	3,4	9,0	-3,3	20,3	5,6	5,0	0,5	20,7	10,8	-24,7
	2	5,7	-3,5	-5,8	4,5	16,2	19,1	9,6	9,3	8,3	-26,3
	3	-1,2	-6,0	20,0	7,4	14,7	10,6	12,6	6,3	2,9	-24,3
	4	4,7	-12,7	17,7	2,9	17,2	9,6	10,8	5,2	7,8	-21,1
	5	4,9	-11,3	14,0	2,9	17,9	7,9	13,2	7,0	2,4	-18,8
	6	5,1	-13,3	9,9	9,6	16,5	11,1	10,5	4,2	1,5	-11
	7	5,0	-11,9	14,1	10,8	13,2	6,4	9,5	5,2	4,0	-10,3
	8	21,5	-11,3	8,0	9,9	8,2	14,3	5,6	7,7	-4,8	-7,5
	9	8,6	-8,7	12,7	10,6	5,0	19,9	3,8	3,3	-4,9	-10,7
	10	13,5	-13,6	15,2	10,6	0,2	30,5	-4,7	10,1	-7,7	6,2
	11	11,7	-15,2	11,1	2,0	9,0	23,8	14,7	8,6	-14,5	-3,8
	12	-5,7	-9,1	18,2	21,1	4,1	27,0	1,5	-2,2	-19,7	26,3

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Bir önceki yılın aynı dönemine göre sanayi üretim endeksi incelendiğinde toplam sanayi üretim endeksinde 2000 yılı Ocak ayında yüzde 3,1 gibi bir artış yaşanırken Aralık ayına gelindiğinde Kasım 2000'deki likidite krizinin de etkisiyle negatif bir artış görülmüştür. 2001 yılı ilk ayında bu artışın toplam sanayi üretim endeksinde % 8,7 olduğu, imalat sanayi üretim endeksinde de %9'luk bir artışın yaşandığı görülmüştür. Lakin bu artışın 2001 yılında sadece Ocak ayında gerçekleştiği görülmektedir. 2001 yılı Şubat ayından itibaren hem toplam sanayi üretim endeksinde, hem de imalat sanayi üretime endeksinde sürekli düşüşler yaşanmaya başlamıştır. Bu sürekli düşüşler 2002 Mart ayına kadar sürmüştür. Bu tarihler bizlere 2001 krizinin yaşandığı tarihi vermektedir.

2002 Mart ayından itibaren tekrar artışlar yaşanmaya başlamış ve bu artışların oranların yüksek olmasıyla birlikte kriz öncesi seviyeye dönüldüğü görülmüştür.

2005 yılının Aralık ayına gelindiğinde, birbirleriyle uyumlarıyla hem toplam sanayi üretim endeksinde hem de imalat sanayi üretim endeksinde %27'lik bir artış yaşanmış ve bu artış 2000-2009 yılları arasındaki en yüksek artış olarak görülmüştür.

2008 yılı Temmuz ayından başlayıp 2009 Aralık ayına kadar, hem toplam sanayi üretim endeksinde hem de imalat sanayi üretim endeksinde yine düşüşler meydana gelmeye başlamıştır. Azalmaya başlayan sanayi üretiminin sebebi 2008-2009 küresel ekonomik kriz olmuştur. Ağustos başından başlayıp 2009 Aralık ayına kadar süren üretimdeki daralma 2001 krizinin getirdiği daralmaya göre daha fazla olmuştur. Küresel krizin yaşandığı 2008-2009 yıllarında büyüme oranlarının önemli ölçüde düştüğü Türkiye'de, toplam gayri safi yurtiçi hasılasının büyük bölümünü oluşturan sanayi üretiminin yaşadığı bu ciddi düşüşler küçülmenin bir tetikleyicisi gibi görülmüştür.

2.3. 2010-2017 Yılları Arası İmalat Sanayi

2010-2017 yılları arası sektörel büyüme hızlarına bakıldığında sadece 2016 yılında tarım sektöründe negatif yönde bir büyüme hızı görülürken diğer yıllarda tüm sektörlerde ve GSYH'de sürekli pozitif yönde seyreden büyüme hızları görülmektedir.

Tablo 16. Sektörel Büyüme Hızları (2010-2017)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSYH
2010	7,7	10,3	6,2	8,5
2011	3,4	17,3	10,4	11,1
2012	2,2	3,6	6,1	4,8
2013	2,3	9,0	8,3	8,5
2014	0,6	5,6	6,1	5,2
2015	9,4	5,1	5,4	6,1
2016	-2,6	4,2	3,4	3,2
2017	4,7	9,2	7,7	7,4

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Sanayinin büyüme hızı 2015 yılı hariç sürekli tarım sektöründen fazla olmuştur. Ama bu hizmetler sektörü için geçerli değildir; 2012, 2014 ve 2015 yıllarında sanayi sektörünün büyüme hızı hizmetler sektörünün büyüme hızından geri kalmıştır.

En yüksek büyüme hızı sanayi sektöründe 2011 yılında gerçekleşmiş olup 2012 yılına gelindiğinde büyüme hızında yüksek bir düşüş yaşanmıştır.

Grafik 7. Sektörel Büyüme Hızları (2010-2017)

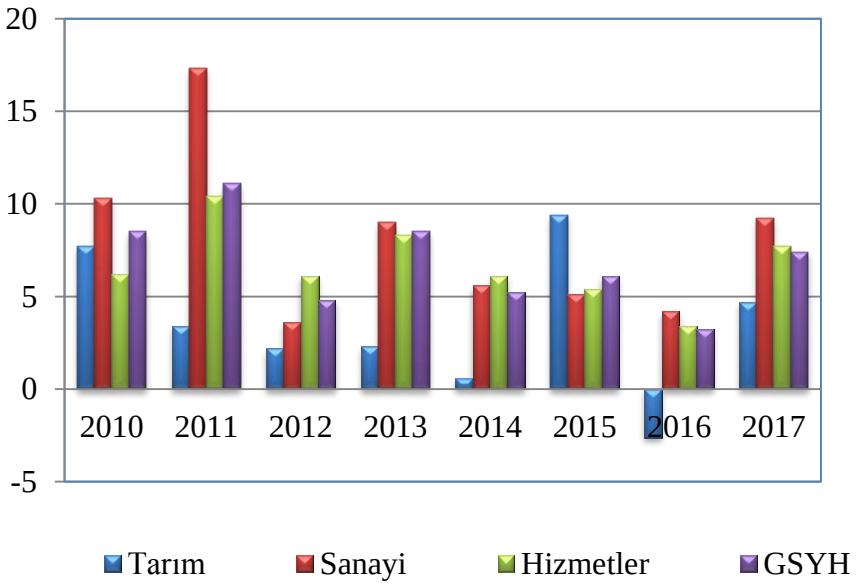

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

2010-2017 yılları arası sektörel büyüme hızlarında 2016 yılı tarım sektörü haricinde sürekli pozitif büyüme hızı gerçekleşmiştir. 2010 ve 2011 yılları sanayi sektörünün büyüme hızı diğer yıllar ve diğer sektörlere göre oldukça yüksek gerçekleşmiş; 2011 yılında 17,3 bir büyüme hızıyla en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2014 yılında tarım sektöründeki büyüme hızı oldukça düşük seviyede gerçekleşmiş, 2016 yılına gelindiğinde de -2,6 gibi negatif bir büyüme hızı görülmüştür. 2016 yılında tüm sektörlerde diğer yıllara göre daha düşük büyüme hızları görülmüştür.

2.3.2. GSYH'nın Sektörel Dağılımı

2010 yılına gelindiğinde hizmetler sektörünün GSYH içindeki payının diğer sektörlere göre hala çok yüksek olduğu, tarım sektörünün GSYH içindeki payının hala düşüşte olduğu ve 2017 yılına kadar da devam ettiği görülmektedir.

Tablo 17. Sektörlerin GSYH İçindeki Payları (2010-2017)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	9,0	8,2	7,8	6,7	6,6	6,9	6,2	6,1
Sanayi	18,5	19,8	19,3	19,6	20,1	19,8	19,6	20,6
-Madencilik ve Taşocakçılığı	1,1	1,1	1,1	1,1	0,9	0,8	0,8	0,9
-İmalat Sanayi	15,1	16,5	15,9	16,2	16,8	16,7	16,6	17,6
-Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretim ve dağıtımı	1,5	1,3	1,3	1,4	1,4	1,3	1,3	1,2
-Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faal.	0,8	0,9	1,0	0,9	1,0	0,9	0,9	1,0
Hizmetler	54,3	52,8	53,7	53,2	53,7	53,3	53,8	53,4

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

İmalat sanayinin ise sanayi sektörü içindeki yerini koruduğu ve en yüksek payı karşıladığı görülmektedir. 2015 ve 2016 yıllarında GSYH içinde paylarının az da olsa düştüğü diğer yıllarda ise yükselişte olduğu görülmektedir. 2010 yılı itibariyle toplam sanayinin GSYH içindeki payı %18,5 olurken, imalat sanayinin payı %15,1; 2013 yılında sanayinin GSYH içindeki payı %19,6, imalat sanayinin %16,2 ve 2017 yılında da sanayinin GSYH içindeki payı %20,6 olurken imalat sanayinin payı ise %17,6 olmuştur.

Tablo 18. 2010-2017 Yılları Arası GSYH'nin Sektörel Dağılımı (Milyon TL)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	104.703,6	114.838,2	121.692,9	121.709,1	134.724,7	161.447,9	161.304,6	189.000,2
Sanayi	214.682,6	275.597,3	302.833,0	355.312,2	410.786,0	461.963,7	511.805,7	639.841,8
Madencilik ve Taşocakçılığı	12.593,6	15.653,9	17.117,5	19.420,0	19.409,8	19.255,1	21.369,2	27.068,1
İmalat Sanayi	175.176,7	229.817,8	249.250,9	293.884,3	343.304,8	390.796,4	432.979,6	545.380,5
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	17.892,3	17.733,2	21.084,8	24.996,0	28.276,9	29.855,1	33.936,2	37.605,0
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faal.	9.019,9	12.392,5	15.379,9	17.012,0	19.794,5	22.057,1	23.520,7	29.788,2
Hizmetler	629.823,0	736.244,0	843.453,7	962.395,4	1.097.024,6	1.246.695,9	1.402.423,3	1.657.822,4
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	1.160.014,0	1.394.477,2	1.569.672,1	1.809.713,1	2.044.465,9	2.338.647,5	2.608.525,7	3.106.536,8

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Grafik 8. Sektörlerin GSYH İçindeki Payları (2010-2017)

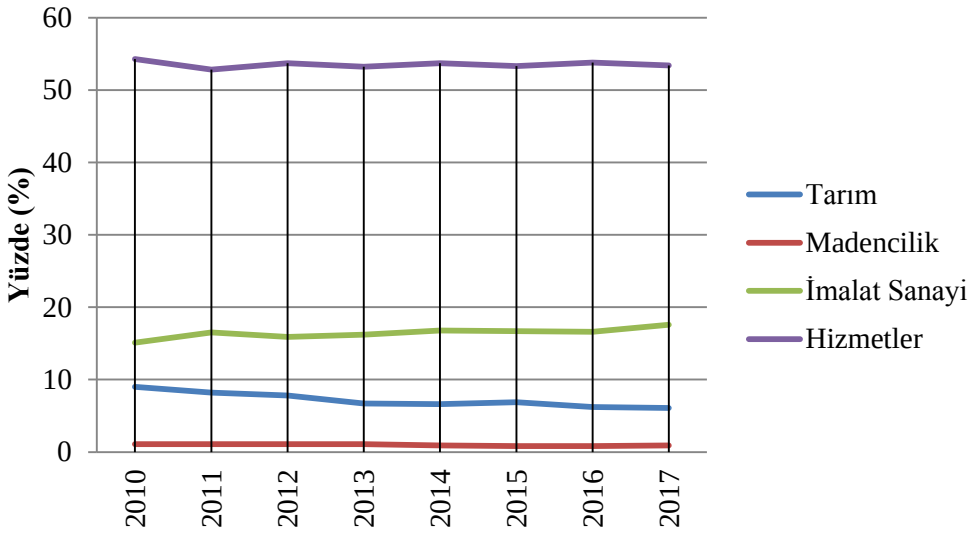

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

2010-2017 yılları arası GSYH içinde en büyük payın sahibi önceki yıllarda da olduğu gibi hizmetler sektörü olmuştur. İmalat sanayinin payı hemen arkasından gelmiş, 2017 yılında 17,4 ile en yüksek payını aldığı görülmüştür.

2.3.3. İhracatın Sektörel Dağılımı

2010 yılında 113 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracatta en yüksek pay daha önceki yıllarda da olduğu gibi %92,6 ile imalat sanayine aittir. Artan ihracatla birlikte imalat sanayinin de payı artmış; tarım ve madencilik sektörlerini geride bırakmaya devam etmiştir. Tarım ve madencilik sektörleri %5'in altında seyir gösterirken geri kalanını karşılayan imalat sanayinin payı neredeyse ihracatın tamamına yaklaşmıştır.

Tablo 19. 2010-2017 Yılları Arası Ana Sektörlere Göre İhracat

	Tarım	**Toplam İçindeki Payı**	**Madencilik**	**Toplam İçindeki Payı**	**İmalat Sanayi**	**Toplam İçindeki Payı**	**TOPLAM (Milyon Dolar)**
2010	4935	4,3	2687	2,4	105467	92,6	113883
2011	5167	3,8	2805	2,1	125963	93,4	134907
2012	5189	3,4	3161	2,1	143194	93,9	152462
2013	5653	3,7	3879	2,6	141358	93,1	151803
2014	6030	3,8	3406	2,2	147059	93,3	157610
2015	5757	4,0	2799	1,9	134390	93,4	143839
2016	5397	3,8	2677	1,9	133596	93,7	142530
2017	5288	3,4	3509	2,2	147199	93,7	157055

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Grafik 9. İmalat Sanayinin İhracat İçindeki Yeri (2010-2017)

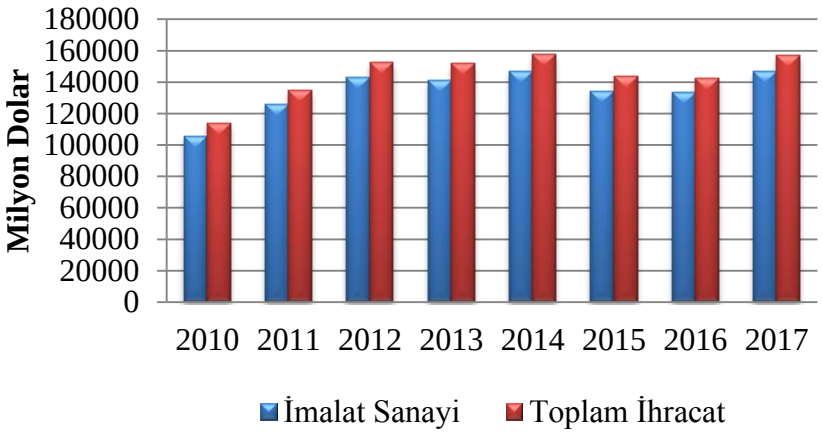

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

2010-2017 yılları arasında imalat sanayi ihracat içindeki payını daha önceki yıllarda da olduğu gibi korumayı başarmış ve en yüksek oranın sahibi olmaya devam etmektedir. İhracat içinde aldığı en yüksek payla neredeyse ihracatın tamamına yakını bu sektörden geldiği görülmektedir.

2.3.4. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Mal gruplarına göre bir değerlendirme yapıldığında, toplam ithalatın içindeki en büyük pay daha önceki yıllarda da olduğu gibi 2010-2017 yılları arasında da aramalından gelmektedir. Aramalını yatırım malı takip ederken en düşük ithalat diğer mallardan gerçekleşmektedir.

Tablo 20. İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (2010-2017)

	YATIRIM MALI	ARAMALI	TÜKETİM MALLARI	DİĞER MALLAR	TOPLAM (Milyon Dolar)
2010	28818	131445	24735	546	185544
2011	37271	173140	29692	739	240842
2012	33925	174930	26699	990	236545
2013	36771	183811	30416	663	251661
2014	35996	176722	29006	453	242177
2015	34905	143317	28587	426	207234
2016	35319	134315	27947	437	198618
2017	33117	171452	28489	734	233792

KAYNAK: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

2.3.5. İstihdamın Sektörel Dağılımı

2010-2017 yılları arasında istihdamdaki sektörel dağılım incelendiğinde 2010 yılından 2017 yılına kadar toplam istihdam içindeki en yüksek payın hizmetler sektörüne ait olduğu, daha sonra onu tarım ve ardından sanayi sektörü takip ettiği Tablo 21'de görülmektedir. Sanayi sektöründeki istihdam sürekli artmış olmasına rağmen tarım ve hizmetler sektörlerinin gerisinde kalmıştır.

Tablo 21. İstihdamın Sektörel Dağılımı (2010-2017) (15+ Yaş Nüfus, Bin)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
TARIM	5683	6143	6097	6015	5470	5483	5305	5464
SANAYİ	4496	4704	4751	4956	5315	5331	5297	5383
Madencilik	115	125	113	105	134	118	125	137
İmalat Sanayi	4216	4367	4420	4632	4936	4956	4915	4969
Elektrik, Gaz ve Su	165	212	218	218	245	257	257	277
HİZMETLER	12417	13262	13975	14553	13234	13892	14616	15247
TOPLAM	22594	24110	24821	25524	25933	26621	27205	28189

KAYNAK: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Sanayi sektörü içindeki en yüksek pay ise 2010 yılından 2017 yılına kadar sürekli imalat sanayine ait olmuş, ardından elektrik, gaz ve su ve madencilik sektörü gelmiştir. 2010 yılında yaklaşık 4,5 milyon istihdamın olduğu sanayi sektöründe imalat sanayinin toplam istihdamdaki payı yaklaşık yüzde 18 civarında olmuştur.

2017 yılına gelindiğinde imalat sanayinin toplam istihdam içerisindeki payı biraz azalarak yüzde 17 olmuştur.

2.3.6. Sanayi Üretim Endeksi

Sanayi sektörünün yönünü görmek ve gelişim trendini izlemek için TÜİK tarafından her ay hesaplanan sanayi üretim endeksinde; toplam sanayi ve imalat sanayinin on iki ay sonucu ortalama endeksleri sonucu 2010-2017 yılları arası sürekli bir artış yaşandığı görülmektedir.

Tablo 22. 2010-2017 Yılları Arası Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)

Toplam Sanayi	Aylar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	1	56,8	70,7	75,0	78,2	87,5	86,7	91,3	96,8
	2	57,5	68,5	73,4	77,0	83,4	84,2	95,8	96,1
	3	68,1	79,0	83,8	85,9	93,9	99,7	106,4	113,3
	4	66,1	76,0	80,3	87,1	92,9	99,3	102,7	110,0
	5	69,1	79,5	86,8	91,9	94,3	98,8	107,1	113,5
	6	72,2	83,0	86,1	91,2	95,7	104,5	107,4	104,9
	7	72,7	81,9	85,4	93,7	90,6	95,1	86,9	112,4
	8	70,0	78,9	76,4	77,6	89,3	101,6	105,5	113,7
	9	67,7	80,9	87,1	96,3	102,3	97,1	93,5	110,3
	10	77,3	89,9	84,8	87,7	92,4	108,7	113,0	125,7
	11	70,0	80,1	91,4	100,4	100,1	107,5	113,7	124,8
	12	85,1	92,1	91,7	100,9	108,5	116,9	117,6	130,0
	Ortalama	**69,4**	**80,1**	**83,5**	**89,0**	**94,2**	**100,0**	**103,4**	**112,6**
İmalat Sanayi	**1**	54,2	68,4	72,1	76,3	86,2	85,9	90,4	95,9
	2	55,8	66,9	71,3	76,3	82,7	84,0	96,4	95,9
	3	66,8	77,8	82,6	85,2	93,7	100,1	107,5	114,2
	4	64,7	74,9	79,5	86,8	92,9	100,1	103,3	110,8
	5	67,8	78,4	86,1	91,4	94,2	99,1	108,1	114,2
	6	70,4	82,2	84,7	90,2	95,4	105,2	107,7	104,8
	7	70,0	79,4	82,3	92,0	88,9	93,6	84,5	110,8
	8	66,4	76,0	73,2	75,0	87,0	99,6	103,8	111,9
	9	65,6	79,2	85,8	95,5	102,3	96,4	92,8	109,9
	10	76,4	89,2	84,1	87,1	92,6	109,9	113,9	127,2
	11	68,5	78,3	91,0	100,8	100,7	108,6	114,4	126,0
	12	84,3	90,5	90,6	100,4	109,5	117,5	118,3	131,4
	Ortalama	**67,6**	**78,4**	**81,9**	**88,1**	**93,8**	**100,0**	**103,4**	**112,7**

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Toplam sanayide 2010 yılında ortalama 69,4 olarak görülen endeks sıralı bir şekilde ilerleyen yıllarda 80,1, 83,5, 89, 94,2, 100, 103,4 ve 2017 yılında da 112,6 olarak hesaplanmıştır. İmalat sanayinde de aynı şekilde yılar ilerledikçe endeksin arttığı görülmüştür.

131,4 ile imalat sanayinin sanayi üretim endeksinin en fazla olduğu tarih 2017 yılının Aralık ayı olarak görülmüştür.

Tablo 23. 2010-2017 Yılları Arası Sanayi Üretim Endeksi (Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişim)

TOPLAM SANAYİ	Aylar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	1	8,2	24,4	6,0	4,3	12,0	-0,9	5,3	6,0
	2	14,0	19,2	7,1	5,0	8,2	1,0	13,8	0,3
	3	19,7	16,1	6,0	2,6	9,2	6,2	6,8	6,5
	4	14,4	15,0	5,6	8,4	6,7	6,9	3,5	7,1
	5	13,2	15,2	9,1	5,8	2,6	4,8	8,4	6,0
	6	10,7	15,0	3,8	5,9	4,9	9,2	2,7	-2,3
	7	10,5	12,6	4,3	9,7	-3,3	4,9	-8,6	29,3
	8	13,3	12,6	-3,1	1,5	15,1	13,7	3,9	7,8
	9	10,1	19,5	7,7	10,6	6,2	-5,1	-3,7	18,0
	10	10,5	16,2	-5,6	3,4	5,3	17,7	4,0	11,3
	11	10,0	14,4	14,0	9,9	-0,3	7,4	5,8	9,7
	12	22,3	8,2	-0,5	10,1	7,5	7,8	0,6	10,6
İMALAT SANAYİ	**1**	10,9	26,1	5,4	5,8	13,0	-0,4	5,2	6,1
	2	16,3	19,9	6,5	7,0	8,5	1,5	14,7	-0,5
	3	22,7	16,5	6,1	3,3	10,0	6,8	7,4	6,2
	4	15,5	15,9	6,2	9,1	7,1	7,8	3,2	7,3
	5	14,1	15,6	9,9	6,2	3,0	5,2	9,1	5,7
	6	10,8	16,8	3,1	6,5	5,8	10,3	2,3	-2,7
	7	11,5	13,5	3,7	11,7	-3,3	5,3	-9,7	31,1
	8	14,4	14,3	-3,6	2,4	16,0	14,5	4,2	7,8
	9	10,5	20,8	8,3	11,3	7,1	-5,7	-3,8	18,4
	10	11,4	16,8	-5,7	3,6	6,2	18,7	3,7	11,7
	11	10,3	14,2	16,2	10,7	-0,1	7,8	5,4	10,1
	12	24,4	7,3	0,0	10,9	9,0	7,3	0,7	11,0

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Bir önceki yılın aynı dönemine göre sanayi üretim endeksleri incelendiğinde toplam sanayide 2010 yılında Aralık ayında yüzde 22,3 ile en yüksek artış

gözlemlenmiştir. Aynı şekilde imalat sanayinde de Aralık ayında en yüksek artış yaşanmıştır.

2012 yılının Aralık ayında ise imalat sanayi için yüzdelik değişimin bir önceki yılın aynı dönemine göre sıfır olduğu görülmüştür.

3.BÖLÜM

3. İMALAT SANAYİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNE ETKİLERİ: 1990-2017

3.1.İmalat Sanayi Üretim Endeksi

TÜİK tarafından aylık olarak yayımlanmakta olan sanayi üretim endeksi, sanayi sektörünün durumunu, üretim faaliyetlerindeki artış ya da azalışların yıllar itibariyle karşılaştırmalı olarak izlenmesini sağlamaktadır. Ekonominin sanayi kesiminde meydana gelen gelişmelerin ve uygulanan ekonomik politikaların kısa dönemde olumlu veya olumsuz etkilerinin ölçülebilmesi için hesaplanmaktadır.

Sanayi üretim endeksi, arındırılmamış, takvim etkisinden arındırılmış, mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış şekilde aylık olarak TÜİK tarafından yayımlanmaktadır. Sanayi sektöründeki gelişmelerin ve uygulanan ekonomik politikaların kısa süredeki etkilerini ölçebilmek adına hesaplanan bu endekste, imalat sanayi üretim endeksi GSYH'nin öncü göstergesi olarak görülmektedir ve milli gelir düzeyini tahmin etmek için de kullanılmaktadır. Büyümenin hesaplanmasında arındırılmamış sanayi üretim endeksi dikkate alındığından tablolarımızda arındırılmamış sanayi üretim endeksi dikkate alınmıştır.

Daha önceleri 1992, 1997, 2005 ve 2010 yılları üretimi 100 alınarak oluşturulan endeksler de bulunmaktadır. Çalışmamızda 2015 yılı üretimi 100 alınarak hesaplanmış endekslerden yararlanılmıştır.

Tablo 24. Sanayi Üretim Endeksi (1990-2017) (2015=100)

Yıllar	Toplam	İmalat	Yıllar	Toplam	İmalat	Yıllar	Toplam	İmalat
1990	31,4	32,4	**2000**	43,8	42,3	**2010**	69,4	67,6
1991	32,4	33,3	**2001**	40,0	38,3	**2011**	80,1	78,4
1992	33,9	34,2	**2002**	43,8	42,5	**2012**	83,5	81,9
1993	35,9	36,4	**2003**	47,6	46,4	**2013**	89,0	88,1
1994	33,6	33,3	**2004**	52,3	51,3	**2014**	94,2	93,8
1995	36,5	36,2	**2005**	59,6	59,1	**2015**	100,0	100,0
1996	38,7	38,2	**2006**	64,0	63,4	**2016**	103,4	103,4
1997	42,4	41,5	**2007**	68,5	67,6	**2017**	112,6	112,7
1998	42,9	41,5	**2008**	68,1	66,6			
1999	41,3	39,8	**2009**	61,3	59,1			

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 24'te 1990-2017 yılları arası yıllık ortalama endeks değerleriyle oluşturulmuş toplam sanayi üretim endeksi ve imalat sanayi üretim endeksinin verileri yer almaktadır. Mevsim ve takvim etkisinden arındırılmamış olarak, 2015 yılı baz alınarak oluşturulan bu tabloda, bazı yıllarda önemli düşüşlerin yaşandığı görülmektedir. 1994 yılında toplam sanayi üretim endeksinin değeri 35,9'dan 33,6'ya düşmüş, imalat sanayi üretim endeksi 36,4'ten 33,3'e düşmüştür. 1999 yılında toplam sanayi 42,9'dan 41,3'e, imalat sanayi üretim endeksi 41,5'ten 38,3'e düşmüş; 2001 yılına gelindiğinde toplam sanayi üretim endeksi 43,8'den 40'a düşmüştür. 2007 yılında toplam sanayi üretim endeksi 68,5'ten 68,1'e düşmüş, imalat sanayi üretim endeksi de 67,6'dan 66,6'ya düşmüştür. Yıllar içerisindeki en yüksek düşüş 2009 yılında gerçekleşmiştir. 2008 yılında 68,1 olan toplam sanayi üretim endeksi 2009 yılında 61,3'e düşmüştür. İmalat sanayi üretim endeksi de 66,6'dan 59,1 değerine düşmüştür. Düşüşlerin yaşandığı bu yıllar kriz dönemlerine denk gelmektedir.

Grafik 10. 1990-1999 Yılları Arası Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)

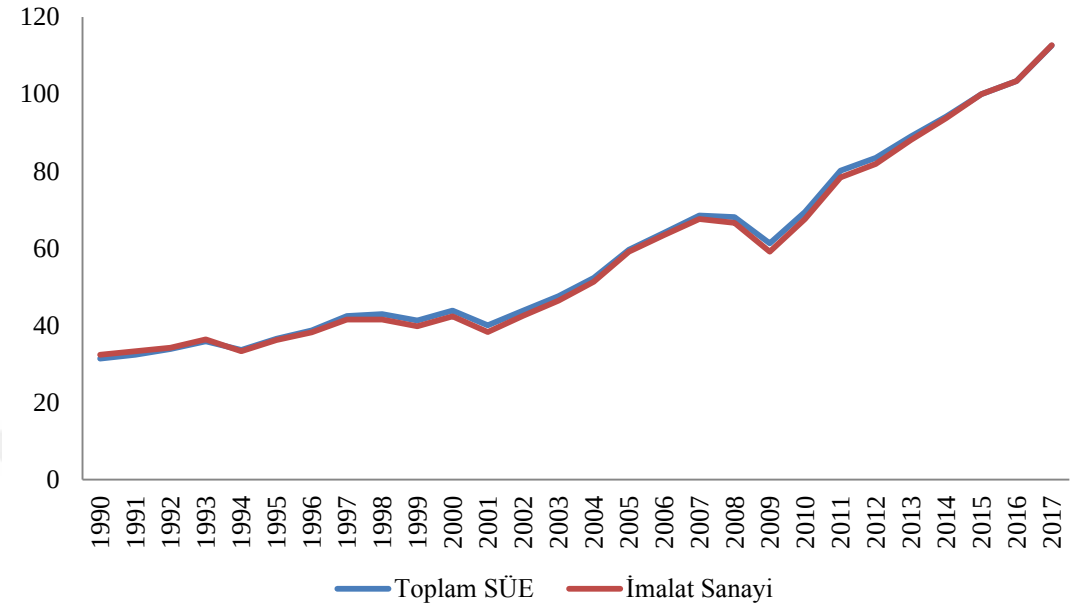

Kaynak: TCMB verilerinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

Grafik 10'dan da görüleceği üzere toplam sanayi üretim endeks değerleri ile imalat sanayi üretim endeks değerleri birbirlerine çok yakın değerlerde gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle birebir uyum içerisinde ilerledikleri görülen endeksler bize ülkenin sanayi üretiminin çok büyük bir payının imalat sanayinden oluştuğunu göstermektedir.

Grafik incelendiğinde düşüşlerin 1994, 1999, 2001 ve 2009 yıllarında gerçekleştiği ve bu yılların kriz dönmelerine denk geldiği görülmektedir.

Türkiye ekonomisi 1994 Ocak itibariyle, kamu kesimi açıklarının ve onların finansmanlarının yönetiminin oluşturduğu bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Hazinenin artan borç yükünü düşürmek için kısa dönem fon talebini düşürmeden faiz oranlarını düşürmeye çalışması sonucu yerli döviz talebi artmış ve hızlı bir devalüasyonla birlikte bunalım ortamı oluşmuştur (Kepenek-Yentürk, 2000: 238). Bu krizden kurtulmak amaçlı 5 Nisan Kararları uygulanmış, bu kararlar hedeflerine

istenildiği şekilde ulaşamamış ve başarı gösterememiştir. Stagflasyona sebep olan 5 Nisan kararlarıyla mal piyasalarında talep daralmaları görülmüş, ekonomideki tüm sektörler ciddi bir şekilde bu durumdan etkilenmiştir. Bu dönem içerisinde milli gelir içerisindeki en önemli belirleyici olarak görülen sanayi üretiminde önemli düşüşlerle karşılaşılmıştır (Ardıç, 2004: 158).

1998 yılından itibaren Asya ve Rusya'da meydana gelen krizlerin olumsuz etkileri, 1999 yılında Marmara depremlerinin olumsuz etkileriyle karşı karşıya kalan Türkiye ekonomisi yaşanan gelişmeler sonucu krize sürüklenmiştir. 1999 yılındaki toplam sanayi üretim endeksi ve imalat sanayi üretim endeksindeki düşüşler ekonomide yaşanan bu gelişmeler sonucu gerçekleşmiştir. 1999 yılının son ayına gelindiğinde Enflasyonu Düşürme Programı'nın yürürlüğe girip uygulanmaya başlamasıyla birlikte üretimde tekrar canlanmalar başlamıştır. Tablo görüldüğü üzere 1999 yılı toplam sanayi üretim endeksi 41,3, imalat sanayi üretim endeksi 39,8 iken; 2000 yılında toplam sanayi üretim endeksi 43,8, imalat sanayi üretim endeksi 42,3 olmuştur.

2000 yılına gelindiğinde likidite sıkışıklığının ve cari işlemler açığının artmasıyla birlikte enflasyonun beklenenden yüksek çıkması sonucu enflasyonu düşürme programına duyulan güven de azalmıştır. Artan kamu açığı, yüksek faiz, yüksek enflasyon gibi sebeplerle birlikte bir kriz dönemine girilmiştir (Alp, 2001: 680). 2001 krizinin kaynağını da bu kriz oluşturmuştur.

2001 yılında gerçekleşen kriz öncekiden ders alınmadığını göstermektedir. İhracat azalıp ithalat artmış, sermaye girişi sonucu TL'nin değeri artmış, kısa vadeli sermayeler ülkeyi terk etmiştir. Sonunda da bankacılık sistemi de çökmüştür (Bulutoğlu, 2002: 356). Tüm bu yaşanan ekonomik gelişmeler içerisinde üretim de olumsuz yönde etkilenmiş, sanayi üretim endekslerinde bir düşüş görülmüştür.

2009 yılında sanayi üretimindeki keskin düşüşün sebebi kuşkusuz meydana gelen küresel kriz olmuştur. Küresel finansal krizin yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte imalat sanayi üretiminde ciddi gerilemeler görülmeye başlanmıştır.

ABD'de önceleri mortgage krizi olarak başlayan sonraları likidite krizine dönen ve tüm Avrupa'yı etkisi altına alan bu küresel mali krizden Türkiye ekonomisi de nasibini almış; kredi maliyetlerindeki artışlar, yurtdışı pazarlarının daralması gibi birçok sorun sebepli reel sektör çok büyük kayıplar yaşamıştır (Ertuğrul, Evren, Çolak, 2011: 69).

2009 yılından sonraki yıllarda toplam sanayi üretim endeksi ve imalat sanayi üretim endeksinde sürekli artış meydana gelmiştir, bu da sanayi üretiminin arttığının ve ekonomik büyümenin gerçekleştiğini göstermektedir. 2015 yılına gelindiğinde her iki endekste de aynı değer görülmüştür, 2017 yılında da hemen hemen aynı olay görülmektedir.

3.2.İmalat Sanayinde Kapasite Kullanım Oranları

Kapasite kullanım oranı (KKO), bir üretim biriminin belirlenmiş bir dönemde fiilen gerçekleştirilen üretim miktarının fiziki olarak üretilebilecek en yüksek miktara olan oranını vermektedir (Eğilmez, 2012). Sanayi kapasite kullanımının ölçümü sanayi sektöründeki en yüksek paya sahip olması sebebiyle çoğunlukla imalat sanayi esas alınarak yapılmaktadır. Merkez Bankasının her ay imalat sanayi sektöründe çalışan işyerlerine uyguladığı anketler sonucu yayınlanmaktadır.

Tablo 25. 1990-2017 Yılları Arası İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları

Çeyrekler/ Yıllar	I.	II.	III.	IV.
1990	74,4	75,6	74,5	76,4
1991	71,3	74,5	74,8	75,5
1992	73,8	74,9	77,5	79,3
1993	76,5	78,6	80,9	82,3
1994	75,9	66,2	73,0	76,6
1995	75,3	79,4	79,8	79,8
1996	76,7	77,8	78,0	79,3
1997	76,9	79,4	80,9	80,3
1998	77,5	76,1	77,3	75,1
1999	70,3	75,7	71,6	72,0
2000	72,6	76,3	76,6	78,1
2001	69,8	69,9	71,1	72,8
2002	73,8	75,9	77,1	74,9
2003	75,0	78,1	80,7	79,7
2004	78,4	82,2	82,8	81,7
2005	78,1	80,8	81,0	81,3
2006	77,8	82,7	81,3	82,3
2007	80,1	82,8	81,8	82,3
2008	80,3	82,1	78,7	71,4
2009	61,8	65,7	70,2	69,7
2010	68,2	74,9	75,3	76,6
2011	75,1	77,4	77,6	77,7
2012	74,8	76,9	77,0	77,1
2013	74,2	76,3	78,2	78,0
2014	74,6	75,3	74,9	75,3
2015	74,1	77,3	77,8	78,0
2016	76,4	77,5	77,4	78,0
2017	76,8	78,7	78,8	79,5

Kaynak: SBB, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*, http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/#1540021349004-1497d2c6-7edf, (12.05.2019).

Ekonomideki genel büyümeyi ve talebi yansıtmakta olan kapasite kullanım oranları çeyrekler itibariyle incelenmiştir. Ekonomik krizlerin yaşandığı 1994, 2001 ve 2009 yıllarında kapasite kullanım oranlarında önemli düşüşler yaşandığı görülmüştür. Tabloya göre 1993 yılının ikinci çeyreğinde %78,6 olarak görülen KKO, 1994 yılının ikinci çeyreğinde %66,2 olmuştur. Yine 1993 yılı üçüncü çeyrekte %80,9 olan KKO, 1994 yılı üçüncü çeyreğinde %73'e düşmüştür. İlerleyen yıllarda 1998 yılı ilk çeyreği %77,5 oranındayken 1999 yılına gelindiğinde düşüş yaşanmış ve oran %70,3 olmuştur. 2000 yılının ilk çeyreği %72,6 iken, 2001 yılı ilk çeyreği %69,8 olmuş; en yüksek düşüş 2009 yılı ilk çeyreğinde görülmüştür. 2008 yılı ilk çeyreğinde %80,3 oranıyla daha istenen bir düzeyde olan KKO, 2009 yılı ilk

çeyreğine gelindiğinde %61,8 gibi bir oranda olmuştur. Bu da bize yaşanan kriz sebebiyle sanayi sektörü üretiminin ne kadar çok etkilendiğini, düşüşe geçtiğini göstermektedir.

Tablo 26. 1992-2017 Yılları Arası Aylara Göre İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları

Aylar / Yıllar	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ort.
1992	73,9	75,7	74,2	75,6	76,8	78,0	77,6	76,0	80,8	80,4	80,9	78,1	77,3
1993	79,7	76,9	74,6	80,7	82,8	79,5	82,6	79,8	82,4	82,4	81,5	82,8	80,4
1994	83,6	77,1	75,0	71,0	69,1	65,4	70,8	73,1	78,0	76,0	75,1	76,8	74,2
1995	74,8	73,0	76,6	78,9	79,3	81,6	82,9	81,5	84,6	80,6	79,6	82,4	79,6
1996	80,0	78,2	76,7	77,6	82,3	81,7	80,2	79,2	79,6	81,1	77,0	79,7	79,4
1997	78,5	78,0	80,8	77,5	82,6	81,1	80,8	82,1	86,6	79,8	84,0	78,8	80,8
1998	75,8	78,1	80,5	77,4	82,1	78,7	81,1	79,4	81,8	80,0	79,2	79,2	79,4
1999	71,5	71,2	74,1	77,9	78,1	76,4	73,9	69,9	68,8	71,3	71,5	74,1	73.2
2000	73,0	74,0	74,0	77,2	77,1	76,7	76,4	75,8	79,3	81,3	79,6	74,5	76,5
2001	70,5	70,9	70,7	68,5	70,4	71,3	71,1	71,7	72,9	74,0	74,0	73,3	71,6
2002	73,9	71,0	75,3	73,8	75,7	76,4	77,5	76,4	79,7	80,4	77,2	76,5	76,1
2003	74,9	71,9	78,3	75,9	78,7	80,1	79,8	79,3	83,5	80,5	79,4	79,4	78,4
2004	77,2	73,5	82,1	76,5	84,3	85,3	83,9	81,4	84,3	82,4	83,5	84,0	81,5
2005	76,6	77,1	80,5	79,8	81,3	81,4	80,6	79,8	82,7	82,3	80,9	80,7	80,3
2006	75,4	77,2	80,7	82,3	82,6	83,1	81,8	79,4	82,7	82,4	82,8	81,7	81,0
2007	80,4	78,7	81,0	82,1	82,8	83,8	84,1	81,8	82,9	83,0	82,5	80,7	81,9
2008	79,9	79,3	78,2	80,1	80,8	82,2	81,6	81,9	79,6	77,9	74,0	66,7	78,5
2009	62,6	62,2	60,8	61,2	65,7	70,4	69,8	71,5	69,4	69,5	70,8	68,8	66,9
2010	68,7	68,0	68,0	74,8	75,1	75,0	75,8	75,0	75,2	76,3	76,8	76,7	73,7
2011	75,8	74,8	74,9	76,5	77,1	78,8	77,3	77,7	77,8	78,1	78,2	76,8	76,9
2012	75,7	74,1	74,6	77,6	76,7	76,4	77,1	77,0	77,0	77,5	77,1	76,7	76,4
2013	75,0	73,5	74,2	75,0	76,6	77,5	78,1	78,9	77,8	78,6	77,5	78,0	76,7
2014	75,6	73,8	74,5	75,1	74,7	75,6	74,9	74,9	75,1	75,4	75,1	75,5	75
2015	74,4	74,1	74,0	76,8	77,5	77,6	78,5	76,8	78,1	77,6	78,4	78,1	77,4
2016	77,2	76,0	76,2	77,0	77,7	78,0	77,8	76,3	78,1	77,9	78,0	78,1	77,3
2017	77,0	76,8	76,7	78,4	78,8	79,0	78,7	78,8	79,0	79,7	79,9	79,0	78,4

Kaynak: TCMB Elektronik Veri Dağıtım Merkezi, https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?, (20.05.2019).

2008 yılı sonrası kapasite kullanım oranlarında bir daha hiçbir çeyrekte %80 civarı oran görülmemiş; en yüksek kapasite kullanım oranı 2007 yılı ikinci çeyreği %82,8 oranında, en düşük kapasite kullanım oranı ise 2009 yılı birinci çeyrekte %61,8 oranında görülmüştür.

Tablo 26'da 1992 Ocak ayı ile 2017 Aralık ayı arası kapasite kullanım oranları ve yıllık ortalama değerleri verilmiştir. (1992 öncesi dönemler itibariyle yayınlanmış, aylık olarak veri bulunmamaktadır.) Aylık olarak incelenen bu imalat sanayi kapasite kullanım oranları mevsim etkisinden arındırılmamış olan oranlardır. Bu yıllar içerisinde en yüksek KKO değeri %86,6 ile Eylül 1997'de, en düşük KKO değeri ise 2009 yılının Mart ayında %60,8 değerinde görülmüştür.

İmalat sanayi kapasite kullanım oranlarında %80-85 oranının görülmesi yüksek bir düzey olarak görülmekte, %70-80 arası olması ise ülkede yeni yatırımlar yapılmamış bile olsa bir gelişme potansiyelinde olduğunu göstermektedir. Her ne kadar 1992-2017 yılları arası görülmemiş bile olsa %90 ve üzeri olduğunda bu ekonominin çok canlı olduğunu göstermektedir.

Yıllar itibariyle incelediğimizde ise imalat sanayi kapasite kullanımının aylara göre ortalamaları alınmıştır ve buna göre KKO'nun en yüksek olduğu yıl %81,9 oranla 2007'dir. Daha sonra %81,5 ile 2004, %81,0 ile 2006, %80,8 ile 1997, %80,4 ile 1993 ve %80,3 ile 2005 yılları yüksek oranda görülmüştür. En düşük imalat sanayi kapasite kullanım oranının görüldüğü yıl %66,9 oranıyla 2009 yılıdır. Daha sonraki en düşük oranlı yıl %71,6 ile 2001 yılı olmuştur.

2008 yılının son ayı itibariyle imalat sanayi kapasite kullanım oranları düşmeye başlamış, 2009 yılı Ocak, Şubat, Mart ve Nisan aylarında bu düşüş devam etmiştir. Yaşanan küresel kriz sebebiyle etkilenen ekonomide kapasite kullanım oranlarının düşüş eğiliminde olması sanayi üretiminde de daralmalar olacağını göstermektedir. Çünkü KKO tek başına bir anlam ifade etmemekte, sanayi üretimindeki gidişat hakkında bize bilgi vermektedir.

Makinelerin bakım aralıkları ve arızaları, tatiller, grevler, çalışma saatlerindeki aksamalar ve işçi sorunları gibi nedenler kapasiteyi düşürmektedir. İmalat sanayi kapasite kullanım oranının son beş yılı ortalamasına bakıldığında yaklaşık %77 oranında olduğu görülmektedir ve istenen tam kapasitenin oranı %90 olduğu düşünüldüğünde imalat sanayinde 90 birim yerine 77 birim mal üretiliyor olduğundan maliyetlerin arttığını göstermektedir. Maliyetlerin artışı imalat sanayi kapasite kullanım oranının istenen düzeyde gerçekleşmesine mani olmaktadır. Üretim maliyetlerindeki yüksekliğin sebebi olarak ulaşım ve altyapı yetersizliği sonucu taşıma maliyetlerinin payının çokluğu, akaryakıt, elektrik girdi fiyatlarından alınan KDV, ÖTV oranlarının yüksekliği, vasıflı işgücünün az olması görülmektedir (Koç, Şenel, Kaya, 2017: 20).

Grafik 11. 1992-2017 Yılları Arası İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı

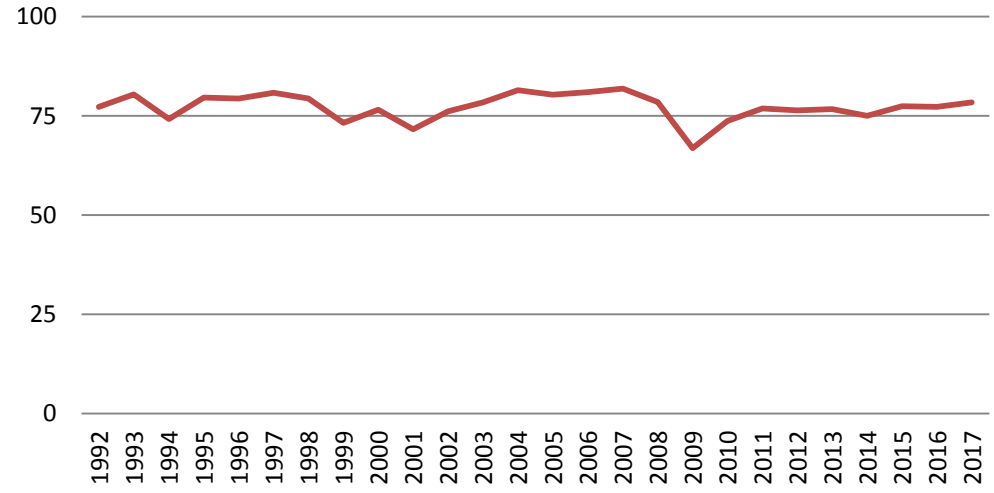

Kaynak: TCMB verilerinden oluşturulmuştur.

Grafik 12. 2016-2017 Yıllar İtibariyle İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı

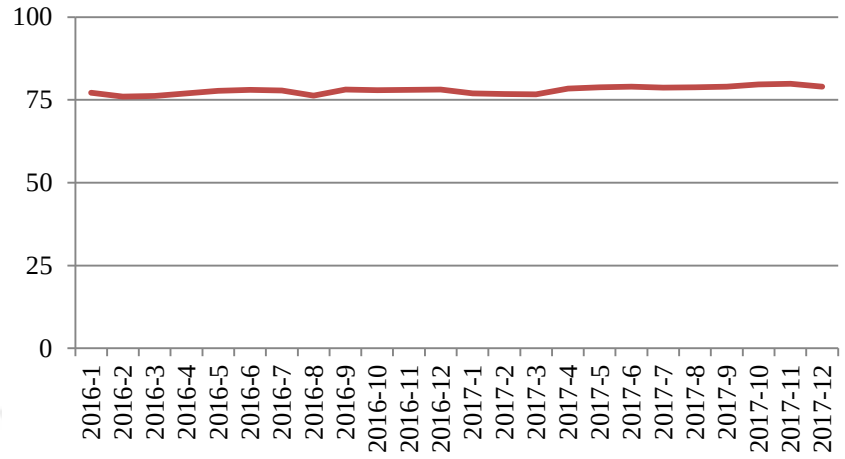

Kaynak: TCMB verilerinden oluşturulmuştur.

2016 yılında en düşük KKO değeri %76 ile Şubat ayında, en yüksek değeri de %78,1 ile Ağustos ve Kasım aylarında görülmüştür. 2017 yılında KKO en düşük değerini %76,8 olarak Şubat ayında, en yüksek değerini ise %79,9 olarak Kasım ayında almıştır. Yıllık ortalamalarına bakıldığında 2017 yılında imalat sanayi kapasite kullanım oranının 2016 yılına göre %1,1 oranında arttığı görülmüştür.

3.3. İmalat Sanayinde İstihdam

Mevcut işgücünü oluşturan; istihdam edilen ve işsizlerin sayısı, buna ek olarak istihdam edilenlerin istihdam edildikleri sektörler gibi bazı özellikler TÜİK tarafından uygulanan hane halkı işgücü anketleri sonucu elde edilmektedir. Yayınlanan anketlerin sonuçları doğrultusunda istihdam içindeki sektörlerin payları kolaylıkla görülmektedir. Tablo 27'ye bakıldığında, 1990 yılından 1999 yılına kadar toplamda en yüksek istihdama sahip olan sektörün tarım sektörü olduğu görülmektedir. Tarım sektörünü hizmetler sektörü izlemiş, ardından da sanayi sektörü içerisinde bulunan imalat sanayi gelmiştir. 1999 yılında %42 gibi bir oranla

hizmetler sektörü toplam istihdam içinde en yüksek paya sahip olmuştur. 1999 yılından 2017 yılına kadar hizmetler sektöründeki istihdamın diğer sektörlere göre daha fazla olduğu görülmüştür.

Tablo 27. Sektörlere Göre İstihdam (1990-2017) (Bin)

	Toplam	Tarım	İmalat Sanayi	Madencilik	Hizmetler
1990	17988	8444	2625	194	6874
1991	19307	9212	2736	189	7143
1992	19440	8718	2949	159	7587
1993	18427	7862	2706	135	7697
1994	20009	8812	3013	180	7901
1995	20587	9080	3027	154	8212
1996	21197	9259	3237	164	8451
1997	21205	8837	3445	159	8653
1998	21780	9039	3463	148	8992
1999	22048	8856	3555	134	9409
2000	21580	7769	3638	81	10001
2001	21524	8089	3581	98	9661
2002	21354	7458	3731	120	9942
2003	21147	7165	3664	83	10135
2004	19631	5713	3742	97	9999
2005	20067	5154	3994	110	10735
2006	20423	4907	4066	118	11247
2007	20739	4867	4088	128	11558
2008	21193	5016	4235	115	11736
2009	21277	5254	3949	103	11893
2010	22594	5683	4216	115	12417
2011	24110	6143	4367	125	13262
2012	24821	6097	4420	113	13975
2013	25524	6015	4632	105	14553
2014	25933	5470	4936	134	13234
2015	26621	5483	4956	118	13892
2016	27205	5305	4915	125	14616
2017	28189	5464	4969	137	15247

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

İmalat sanayindeki istihdamda toplam içinde çok fazla düşüşler yaşanmasa da tarım ve hizmetler sektöründen sürekli geri kaldığı görülmektedir. Lakin; imalat sanayinin tarım ve hizmetler sektörlerine göre daha yüksek emek verimliliğine sahip olduğu, istihdamın artıyor oluşuyla birlikte ortalama emek üretkenliğinin artmasını da beraberinde getirdiği bilinmektedir. Yeni teknolojilerin geliştirmesi ve diğer sektörlere yayılmasındaki etkisi sonucunda tarım ve hizmetler sektöründe emek

üretkenliğinin artmasına doğrudan etkide bulunmaktadır (Taymaz-Suiçmez, 2005: 29).

3.4.GSYH'nin Büyüme Hızı ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları

1990 itibariyle GSYH'nin büyüme hızı bakımından yapılan incelemede %9,3 olan büyüme hızı 1991 yılına gelindiğinde %0,9'a gerilemiş ve 1994 yılına gelindiğinde Türkiye ekonomisinde %5,5 oranında bir küçülme meydana gelmiştir. 1995 yılıyla başlayan ekonomideki büyüme 1999 yılına kadar sürmüştür. 1999 yılına gelindiğinde karşılaşılan krizler, Marmara depremleri gibi sebepler ekonominin bozulmasına yol açmış ve Türkiye ekonomisi %3,4 oranında küçülmüştür.

Tablo 28. 1990-2017 Yılları Arası GSYH'nin Büyüme Hızı

Yıl	Oran	Yıl	Oran	Yıl	Oran
1990	9,3	**2000**	6,6	**2010**	8,5
1991	0,9	**2001**	-6,0	**2011**	11,1
1992	6,0	**2002**	6,4	**2012**	4,8
1993	8,0	**2003**	5,6	**2013**	8,5
1994	-5,5	**2004**	9,6	**2014**	5,2
1995	7,2	**2005**	9	**2015**	6,1
1996	7,0	**2006**	7,1	**2016**	3,2
1997	7,5	**2007**	5,0	**2017**	7,4
1998	3,1	**2008**	0,8		
1999	-3,4	**2009**	-4,7		

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

2000 yılında bir toparlanma yaşandı derken 2001 yılında yaşanan krizle birlikte %6'lık bir küçülme yaşanmıştır. Krizin etkisini bertaraf etmek amacıyla uygulamaya konan ekonomik programlar neticesinde 2002 yılı itibariyle istikrarlı bir büyüme süreci yaşayan Türkiye ekonomisi 2004 yılında %9,6 büyümüştür.

2004-2008 arası ekonomide küçülme yaşanmamış, ama GSYH'nin büyüme hızında düşüşler meydana gelmiştir. Bu yıllarda ekonomik büyüme sanayi, ticaret, ulaştırma vb. meydana gelen artışlardan etkilenmiştir.

2008 yılı küresel mali krizin Türkiye ekonomisine yansımaları sonucu sanayi üretiminde önemli düşüşler meydana gelmiş, iç ve dış talepte daralma görülmüş ve bunun sonucunda da GSYH'nin büyüme hızı %0,8 olarak gerçekleşmiştir.

2009 yılında gelişmiş ülkelerin finans piyasalarında meydana gelen istikrarsızlık sonucu ortaya çıkan ve gelişmekte olan Türkiye gibi ülkeleri de etkisi altına alan bu kriz sebebiyle 2002 yılından beri süren büyüme yerini daralmaya bırakmıştır. 2009 yılında Türkiye ekonomisi %4,7 değerinde bir küçülme yaşamıştır.

Milli gelir içerisinde büyük ağırlığa sahip olan sanayi sektörü ve hizmetler sektörünün büyüme hızlarında da bu kriz döneminde büyük düşüşler meydana gelmiştir. 2010 yılında hızlı bir toparlanma sürecine girilmiş 2011 yılında %11,1 oranla kriz sonrası en yüksek büyüme hızı görülmüştür. Sadece kriz sonrası değil, 1990-2017 yılları arasındaki en büyük büyüme oranı da 2011 yılındaki %11,1'lik orandır.

Küresel krizden diğer ülkelere göre yüksek büyüme hızıyla çıkan Türkiye ekonomisinde, 2012 yılında gerçekleşen küresel ekonomideki yavaşlamayla birlikte büyüme hızında da düşüş yaşanmıştır.

2013 yılında 8,5, 2014 yılında 5,2 olan GSYH büyüme hızı; 2015 yılında yaşanan seçimin oluşturduğu belirsizlik ortamı, ticaret ortaklarındaki durgunluk, terör olayları gibi sebeplerin meydana getirdiği olumsuzluklardan etkilenmemiş ve Türkiye ekonomisi %6,1 oranında büyüme gerçekleştirmiştir. Bu büyümenin yurtiçi talep kaynaklı olduğu bilinmektedir.

2016 yılı Türkiye için zorlu bir yıl olmuş; jeopolitik ve siyasi gerginliklerin yanı sıra terör olayları ve darbe girişimi sonucu GSYH'nin 2015 yılında 6,1 olan büyüme hızının %3,2'ye düşmesinde etkili olmuştur.

2017 yılına gelindiğinde, uygulanan teşvik politikaları, iç yatırımlardaki ve küresel ekonomideki canlanmalar ve düşük baz kullanımıyla birlikte Türkiye ekonomisinde %7,4'lük büyüme gerçekleşmiştir (TOBB, 2017:30).

Tablo 29. 1990-2017 Yılları Arası İmalat Sanayinin GSYH İçindeki Payları

Yıl	Oran	Yıl	Oran	Yıl	Oran
1990	22,0	**2000**	18,8	**2010**	15,1
1991	22,2	**2001**	17,8	**2011**	16,5
1992	21,6	**2002**	16,9	**2012**	15,9
1993	20,8	**2003**	17,1	**2013**	16,2
1994	22,1	**2004**	16,9	**2014**	16,8
1995	22,6	**2005**	16,9	**2015**	16,7
1996	21,1	**2006**	17,1	**2016**	16,6
1997	21,6	**2007**	16,8	**2017**	17,6
1998	19,4	**2008**	16,3		
1999	19,2	**2009**	15,2		

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

Grafik 13. İmalat Sanayinin GSYH İçindeki Payı (1990-2017)

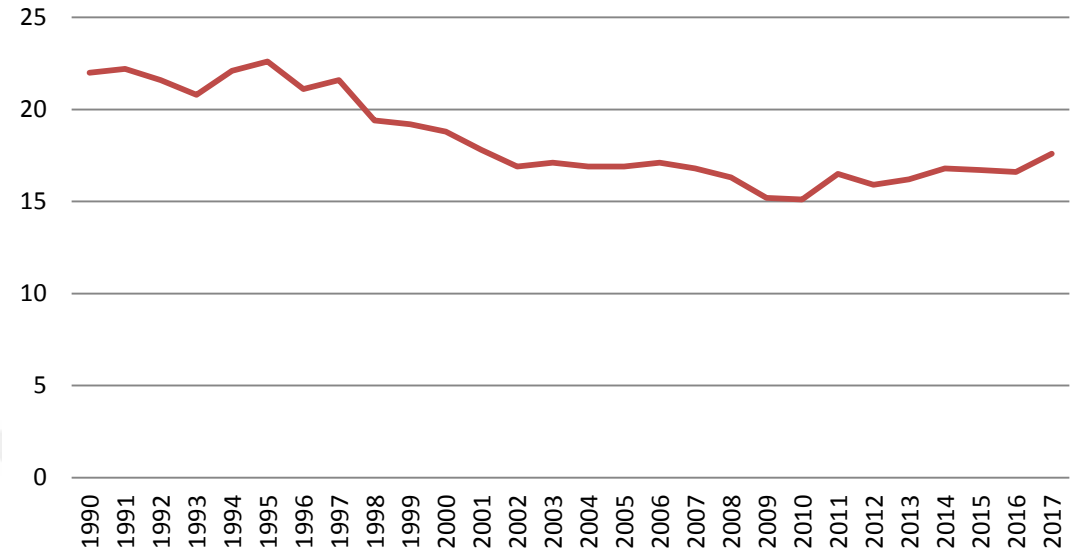

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

3.4.1. Sektörlerin GSYH İçindeki Payları

Sektörlerin GSYH içindeki payları bize ekonomi içerisindeki ağırlıklarını göstermektedir. Ağırlığı en fazla olan sektörün etkisi de en fazla olmaktadır. İmalat sanayinin etkilerini araştırdığımız bu çalışmada diğer sektörlerle birlikte imalat sanayinin GSYH içindeki payı yıllar itibariyle incelenmektedir.

Tablo 30. 1990-1999 Yılları Arası Sektörlerin GSYH İçindeki Payı

	1990	**1991**	**1992**	**1993**	**1994**	**1995**	**1996**	**1997**	**1998**	**1999**
Tarım	17,5	15,2	15,0	15,4	15,5	15,7	16,9	14,5	17,5	15,3
Madencilik	1,6	1,5	1,4	1,1	1,4	1,3	1,2	1,2	1,1	1,1
İmalat	**22,0**	**22,2**	**21,6**	**20,8**	**22,1**	**22,6**	**21,1**	**21,6**	**19,4**	**19,2**
Enerji	2,0	2,2	2,6	2,6	2,9	2,5	2,8	2,6	2,4	2,9

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

1990-1999 yılları arasındaki GSYH içindeki paylara, tarım, madencilik, imalat ve enerji sektörü üzerinden bakılmıştır. Tabloya göre en yüksek paylar imalat sanayinden gelmektedir. Bu yıllar içerisinde hizmetler adı altında bir sektör olmadığından, 2000 yılı sonrası hizmetler sektörü içerisinde yer alan enerji sektörü

bu tabloda yer almaktadır ve madencilik sektöründen sonra en düşük paya sahip olan sektör olmuştur.

Tablo 31. 2000-2009 Yılları Arası Sektörlerin GSYH İçindeki Payları

	2000	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	10,1	8,9	10,3	9,9	9,4	9,3	8,2	7,5	7,5	8,1
Sanayi	21,6	21,0	20,1	20,2	19,8	19,7	19,8	19,7	19,4	18,4
-Madencilik ve Taşocakçılığı	0,9	0,9	0,8	0,9	0,9	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1
-İmalat Sanayi	**18,8**	**17,8**	**16,9**	**17,1**	**16,9**	**16,9**	**17,1**	**16,8**	**16,3**	**15,2**
-Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı	1,3	1,6	1,6	1,4	1,2	1,1	1,1	1,2	1,3	1,4
-Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faal.	0,6	0,7	0,8	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,8
Hizmetler	52,6	54,7	53,4	52,9	52,8	52,8	53,2	54,6	55,3	57,0

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

2000-2009 yılları arasındaki sektörler 1990-1999 yılları arasındaki sektörlerden farklılık göstermektedir. Yıllar itibariyle TÜİK'in hesapladığı veriler ışığında oluşturulan tablo da hizmetler sektörü GSYH içinde en yüksek paya sahip olan sektör olmuş, 2000-2009 yılları arası GSYH'nin yarısından fazlasını oluşturmuştur. Hizmetler sektörü en yüksek payını 57,0 ile 2009 yılında almıştır.

Hizmetler sektöründen sonra en yüksek pay, sanayi sektörüne aittir ve sanayi sektörünün de çok büyük bir kısmını imalat sanayi oluşturmaktadır. İmalat sanayinin büyüme içerisindeki payı bize ekonomi içerisindeki ağırlığını vermektedir ve yıllar içerisinde dalgalanmalar göstermiştir. En yüksek payı 2000 yılında, en düşük payı ise 2009 yılında göstermiştir. 2000 yılı imalat sanayinin payı en yüksek olurken, hizmetler sektörünün 2000-2009 yılları arasında aldığı en düşük pay da bu yılda olmuştur.

Tablo 32. 2010-2017 Yılları Arası Sektörlerin GSYH İçindeki Payları

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	9,0	8,2	7,8	6,7	6,6	6,9	6,2	6,1
Sanayi	18,5	19,8	19,3	19,6	20,1	19,8	19,6	20,6
-Madencilik ve Taşocakçılığı	1,1	1,1	1,1	1,1	0,9	0,8	0,8	0,9
-İmalat Sanayi	**15,1**	**16,5**	**15,9**	**16,2**	**16,8**	**16,7**	**16,6**	**17,6**
-Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretim ve dağıtımı	1,5	1,3	1,3	1,4	1,4	1,3	1,3	1,2
-Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faal.	0,8	0,9	1,0	0,9	1,0	0,9	0,9	1,0
Hizmetler	54,3	52,8	53,7	53,2	53,7	53,3	53,8	53,4

Kaynak: TÜİK verilerinden oluşturulmuştur.

2000-2017 yılları arası imalat sanayi sektörünün ekonomi içindeki ağırlığı dalgalanmalar göstermiş, 2009 yılının ardından 2010 yılında da düşük bir pay almıştır. Küçük artışların yaşanmasına rağmen, 1990'lardaki oranlarını 2017 yılına kadar bir daha yakalayamamıştır.

SONUÇ

Sanayi devriminden 2017 yılına kadar incelenen sanayi kavramında; Osmanlı Devleti zamanı istenen bir şekilde gerçekleşmemiş olana sanayileşmenin sonraki yıllar için önemli bir tecrübe birikimi oluşturduğu görülmüştür. Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren hazırlanan ve uygulanan sanayi ve kalkınma planlarıyla sanayileşme adına önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1980 yılı öncesi halkın ve ülkenin ihtiyaçlarına yönelik sanayi kuruluşlarının kurulmasına öncelik verilirken, 1980 yılı sonraları yansız sanayi politikaları izlenmiştir.

Geçmişten günümüze tüm toplumlar için en önemli büyüme göstergelerinden biri olan sanayinin içerisindeki en büyük payı da imalat sanayi oluşturmaktadır. 1990'lı yıllardan 2017 yılına kadar geçen süreç içerisinde imalat sanayinin Türkiye ekonomisinde etkisi oldukça fazla görülmüştür. Büyüme hızı açısından 1994, 1999, 2001 ve 2009 tarihlerinde sanayinin büyüme hızı negatif seyir almış ve sanayi sektörü küçülme yaşamıştır. 1995 yılında 12,5, 2004'te 12 ve 2009 yılında 17,3'lük büyüme hızlarıyla da 1990-2017 yılları arası en büyük büyüme hızları gerçekleşmiştir

İmalat sanayinin büyümedeki yeri için GSYH içindeki paylarına bakıldığında en yüksek pay 1995 yılında alınmış, bu 22,4'lük paya 2017 yılına kadar bir daha erişilememiştir. 1999 yılından sonra azalmaların daha çok yaşandığı imalat sanayinin GSYH içindeki payında son yıllarda çok yüksek olmasa da artışların yaşandığı görülmüştür.

Ekonomi için önemli göstergelerden biri olan ihracatta, imalat sanayi 1990 yılından 2017 yılına kadar sürekli en yüksek paya sahip olan sektör olmuş; en yüksek payının 2008 yılında 94,8 oranında, en düşük payının ise 1991 yılında 78,6 oranında olduğu görülmüştür.

Sanayi sektörünün durumunu, üretim faaliyetlerindeki artış ve azalmaları gösteren sanayi üretim endeksine göre toplam sanayi üretim endeksi ile imalat sanayi üretim endeksi değerleri 1990 yılından 2017 yılına kadar sürekli bir uyum içinde görülmüştür. Bu da bize ülkenin sanayi üretiminin çok büyük bir kısmının imalat sanayinden oluştuğunu göstermektedir.

İstihdam açısından imalat sanayi incelendiğinde, 1990-1999 yılları arasında en yüksek istihdama sahip olan sektör tarım sektörü olmuştur. 1999 yılı sonrası ise sürekli hizmetler sektörü istihdamda başı çekmiştir. İmalat sanayindeki istihdam ilerleyen yıllar boyunca sürekli artmış ama bu sektörlerin gerisinde kalmasını engelleyecek düzeyde olmamıştır.

İmalat sanayi istihdamının sürekli artıyor olması emek üretkenliğinin artmasını da beraberinde getirmektedir. Emek verimliliği tarım ve hizmetler sektöründen fazla olup; yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve diğer sektörlere yayılması bakımından büyük rol oynayan imalat sanayi, tarım ve hizmetler sektörlerinin emek üretkenliklerinin artmasına katkıda bulunmaktadır.

Sanayi devriminden günümüze yeni teknolojilerin geliştirilmesi bakımından da önemli bir yere sahiptir. AR-GE ve teknolojik yenilik faaliyetlerinin birçoğu imalat sanayinde gerçekleşmektedir (Taymaz, 2001: 67). Sanayi sektörü üretim tekniği açısından teknoloji ve sermaye yoğun üretim tekniğine daha fazla yöneldiğinde, Türkiye ekonomisi daha verimli, daha güçlü bir hal alacaktır.

İmalat sanayinin incelenmesi bakımından en önemli göstergelerden biri olan, ekonomideki büyümeyi de yansıtan kapasite kullanım oranlarında 1994, 2001 ve 2009 yıllarında önemli düşüşler yaşanmış ve sanayi sektörü üretimi sekteye uğramıştır. Yıllar içerisinde en yüksek KKO değeri %86,6 ile Eylül 1997'de, en düşük KKO değeri ise 2009 yılının Mart ayında %60,8 değerinde görülmüştür. İmalat sanayi kapasite kullanım oranlarında %80-85 oranının görülmesi yüksek bir düzey olarak görülmekte, %70-80 arası olması ise ülkede yeni yatırımlar yapılmamış

bile olsa bir gelişme potansiyelinde olduğunu göstermektedir. İmalat sanayi kapasite kullanım oranının son beş yılı ortalamasına bakıldığında yaklaşık %77 oranında olduğu görülmektedir ve istenen tam kapasitenin oranı %90 olduğu düşünüldüğünde imalat sanayinde 90 birim yerine 77 birim mal üretiliyor olduğundan bu durum maliyetlerin arttığını göstermektedir (Koç, Şenel, Kaya, 2017: 20). Maliyetlerin artışı imalat sanayi kapasite kullanım oranının istenen düzeyde gerçekleşmesine mani olmaktadır.

KAYNAKÇA

Alpaydın, Tunalı, Tunalı, Halil, *2000 Sonrası Türkiye İktisadının Değişimi*, İstanbul 2011.

Ardıç, Hülya, *1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bilançosunda Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi*, TCMB Muhasebe Genel Müdürlüğü, Ankara 2004.

Ashton, Thomas Southcliffe, *The Industrial Revolution: 1760-1830.* Oxford: Oxford University Press, 1997.

Aysan, Mustafa, *Atatürk'ün Ekonomi Politikası*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2000.

Başol, Koray, *Türkiye Ekonomisi*, İzmir 1994.

Bulutoğlu, Kenan, *Yöresel ve Küresel Anlamda Para Krizleri: Dünya Kazan Ben Kepçe-2,* Batı Türkeli Yayıncılık, 2002.

Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, *Ekonomik Göstergeler (1950-2019)*, https://www.bumko.gov.tr/TR,147/ekonomik-gostergeler.html, (12.05.2019).

Çelebi, Esat, "Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000)" *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2001.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC9C34CFA04C7928C4, (11.05.2019).

Doğan, Mesut, "Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış", *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı: 28, İstanbul 2013.

Eğilmez, Mahfi, "Kapasite Kullanımı Nedir, Nasıl Ölçülür, Ne İşe Yarar?", http://www.mahfiegilmez.com/2012/03/kapasite-kullanm-nedir-nasl-olculur-ne.html, (20.05.2019).

Eğilmez, Mahfi, "Sanayi Üretim Endeksini Okuma Dersi", "http://www.mahfiegilmez.com/2014/11/sanayi-uretim-endeksi-okuma-dersi.html , (14.03.2019).

Erdem, Ekrem, "Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 48, Temmuz-Aralık 2016.

Ertuğrul, Cemil, İpek, Evren, Çolak, Olcay, "Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2011.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, *Aylık Ekonomik Göstergeler 2018*, https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/2/2018/12/Economic-Indicators-1.pdf, (15.05.2019).

İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları, https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/collapse_21/6008/DataGroup/turkish/bie_kkoisma/, (04.04.2019).

Karamürsel, Ziya, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler,* 2. Baskı, Ankara 1989.

Karluk, Rıdvan, *Türkiye Ekonomisi*, Beta Yayıncılık, İstanbul 1995.

Kazgan, Haydar, *Cumhuriyet Döneminde Türk İmalat Sanayinin Gelişmesi Sempozyumu*, 23-26 Kasım, İstanbul 1981.

Kepenek, Yakup, Yentürk, Nurhan, *Türkiye Ekonomisi,* İstanbul 2000.

Koç, Erdem, Kaya, Kadir, Şenel, Mahmut Can, "Türkiye'de Sanayi Sektörü ve Temel Sanayi Göstergeleri – Sanayi Üretim Endeksi," *Mühendis ve Makina*, Cilt:57, Sayı: 682, 2016.

Koç, Erdem, Şenel, Mahmut Can, Kaya, Kadir, "Türkiye'de Ekonomik Göstergeler - İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı", *Mühendis ve Makina*, Cilt:58, Sayı: 689, 2017.

ÖCAL, Fatih Mehmet, "Türkiye'nin Sanayileşme Sürecine Genel Bakış: 2000-2013" *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 8, 2014.

Özbey, Funda, *Bütünleştirilmiş Sanayileşme Stratejisi Çerçevesinde Türkiye'de Sanayileşmenin Değerlendirilmesi*, Eskişehir 1999.

Pamuk, Şevket, *Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu,* İstanbul 1984.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, İstanbul: Kültür Yayınları 2008.

Rosen, William. *The Most Powerful Idea in the World: a Story of Steam, Industry, and Invention.* New York: Random House, 2010.

Sezgin, Candan, *Sanayi Devrimi'nin Etkisinde İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye*, İstanbul 2011.

Şenses, Fikret, Taymaz, Erol, "Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?", ODTÜ, *Economic Reasearch Center*, 2003.

Taymaz, Erol, Suiçmez, Halit, "Türkiye'de Verimlilik, Büyüme ve Kriz", Ankara, Milli Prodüktivite Merkezi Verimlilik Raporu, 2005.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), *7.Ekonomik Rapor*, https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekonomikrapor2007.pdf, (18.05.2019)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *Ekonomik Gelişmeler*, http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-gelismeler/, (10.04.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler,* http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler/#1540021349004-1497d2c6-7edf, (12.05.2019).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *Temel Ekonomik Göstergeler,* http://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1542268521132-a9825b93-fa4c, (12.05.2019).

TCMB Elektronik Veri Dağıtım Merkezi, https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?, https://evds2.tcmb.gov.tr/, (20.05.2019).

TCMB, *İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları*, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Reel+Sektor+Istatistikleri/Imalat+Sanayi+Kapasite+Kullanim+Orani/, (10.04.2019).

Tunç, Tülin, *Üretkenlik-İstihdam İlişkisi: Türkiye İmalat Sanayii Üzerine Bir Uygulama*, (Mersin Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin 2007.

TÜİK Merkezi Dağıtım Sistemi, https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=88&locale=tr/, (20.05.2019).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://tuik.gov.tr/, (12.05.2019).

Weightman, Gavin, *The Industrial Revolutionaries: The Making of the Modern World, 1776-1914.* New York: Grove Press, 2007.

Wyatt, LEE T., *The Industrial Revolution*, USA 2009.

Yücel, T. Fikret, *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşme Öyküsü*, Ankara 2015.